

ТЕМНИЋ

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

СВОЈНОВО - КРУШЕВАЦ
2021

ЕДИЦИЈА
ЈУХОРСКИ ЗАПИС

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

ТЕМНИЋ

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ КРУШЕВАЦ
УДРУЖЕЊЕ ЗА КУЛТУРУ И УМЕТНОСТ ЛОГОС СВОЈНОВО

За издавача

Ненад Соколовић
Ненад Васковић

Уредници

др Дмитар Атанасов
проф др Голуб Јашовић
проф др Предраг Драгојевић
др Ивица Тодоровић
проф др Радован Радовановић
др Иван Бецић
др Љубиша Васиљевић

Уређивачки одбор

др Дмитар Атанасов, проф др Голуб Јашовић, проф др Предраг Драгојевић, др Бранко Надовеза, научни саветник, проф др Радован Радовановић, др Ивица Тодоровић, научни саветник, др Иван Бецић, виши научни сарадник, проф др Дејан Дашић, др Мирослав Поповић, научни сарадник, др Кристиан Јерић научни сарадник, др Љубиша Васиљеви, музејски саветник, Костјантин Рахно, старшиј научовий співробітник, мр Зоран Вучић, мр Небојша Ђокић, А. В. Калиниченко, кандидат історичних наук, асистент, Ненад Соколовић, Оливера Думић, мр Методије (Марковић), Ненад Васковић.

Стручни редактори

Оливера Думић
Никола Миловић

Адреса издавача
Историјски архив Крушевац, Мајке Југовића 6, 37000 Крушевац

ISBN 978-86-81796-11-5

Тираж: 200 примерака

Штампа: SaTClP doo, Врњачка Бања

ЕДИЦИЈА
ЈУХОРСКИ ЗАПИС

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

ТЕМНИЋ

СВОЈНОВО - КРУШЕВАЦ
2021

THEMATIC COLLECTION OF PAPERS

TEMNIC

EDITORS

PhD Golub Jašović, prof
PhD Dimitrij Atanasov
PhD Predrag Dragojević, prof
PhD Radovan Radovanović, prof
PhD Ivan Becić
PhD Ivica Todorović
PhD Ljubiša Vasiljević

САДРЖАЈ

ТЕМНИЋ	9
Небојша Ђокић, Наташа Ђорић МАНАСТИРИ ЛЕВЧА ЛЕК ЗА ДУШУ И ТЕЛО	11
Живојин Андрејић НОВИ НАЛАЗИ И НАЛАЗИШТА ПРЕДРИМСКОГ И РИМСКОГ ПЕРИОДА, НА ПРОСТОРУ КРУШЕВАЧКЕ КОТЛИНЕ	45
Ђорђе Петковић ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ТРАГОВА РУСКИХ ЕМИГРАНАТА СА ЦЕНТРАЛНОГ ПОМОРАВЉА: ВЕК ОД ДОЛАСКА!	59
АРХЕОЛОГИЈА	77
Весна Вучковић НАСЕЉЕНОСТ И ЕКОНОМИЈА У ПОЗНОЈ ПРАИСТОРИЈИ НА ПРИМЕРУ ИСТОЧНОГ ДЕЛА ПАРАЋИНСКЕ ОПШТИНЕ	79
Љубиша Васиљевић АРХЕОЛОШКИ ТРАГОВИ КУЛТНОГ ПОШТОВАЊА ЛЕКОВИТИХ ИЗВОРА НА ПОДРУЧЈУ ДАНАШЊЕ ТИМОЧКЕ ЕПАРХИЈЕ СПЦ	97
Прохненко И.А., Жиленко М.А., Калиниченко В.А. ИЗГОТОВЛЕНИЕ ФАЛЬШИВЫХ МОНЕТ НА ЗЕМЛЯХ СЕВЕРО-ВОСТОЧНОЙ ВЕНГРИИ В XV-XVI ВЕКАХ (ПО МАТЕРИАЛАМ ЗАМКОВ ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ УКРАИНЫ)	107
ИСТОРИЈА	127
Мирослав Поповић ЦРКВЕНА ПОЛИТИКА СТЕФАНА УРОША II МИЛУТИНА (1282-1321): ПОВОДОМ СЕДАМСТОГОДИШЊИЦЕ СМРТИ	129
Никола Тошић Малешевић КУГА КРОЗ ИСТОРИЈУ И ЊЕНА ЕПИДЕМИЈА У СРБИЈИ 1837. ГОДИНЕ	145
Небојша Ђокић, Методије Марковић НЕКОЛИКО КРАЋИХ ПРИЛОГА ИЗ ИСТОРИЈЕ ВРАЊА	179
Кристиан Јерић, Марина Костадиновић ПАВЛЕ ДРАКУЛИЋ (1856-1907): ЛИЧНА И ПОЛИТИЧКА БИОГРАФИЈА	187
Мирослав Крстић ПРОФ. ЛАЗАР КНЕЖЕВИЋ (1876-1932) -ВЕЛИКАН ВЕЛИКОГ РАТА И СРПСКЕ ПРОСВЕТЕ ИЗ ШУМАДИЈЕ	205
Иван Бецић БАНКАРСТВО У ЛАЗАРЕВЦУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА	211
Ђорђе С. Петковић, Анђела Алијевић ПАР РАТНИКА И РАТОБОРНИ „СОЛУНЦИ“ СА КАПИЈЕ ПОМОРАВЉА У АПРИЛСКОМ РАТУ 1941.	223
Иван Кочин ДЕЈСТВИЈА СОВЕТСКИХ ПАРТИЗАН НА АВТОМОБИЛНЫХ ДОРОГАХ ПРОТИВНИКА В 1941-45 ГГ.	237
ЕТНОЛОГИЈА	247
Никола Демона, Ивица Тодоровић ВЕРСКЕ СЛОБОДЕ, ЦРНА ГОРА И АНТИСРБИЗАМ - НЕКИ ИЛУСТРАТИВНИ ПРАВНО-ЕТНОЛОШКИ ОСВРТИ	249
Ненад Бојков КА ИЗУЧАВАЊУ АБОРТУСА У СРБИЈИ	277
Костјантин Рахно ГОЛОВИ ТВАРИН ЈАК ОБЕРЕГИ ДАХУ БУДИНКУ	281
ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ	297
Александра Димитријевић ОСВРТ НА ПИТАЊЕ ЕКСОНАРТЕКСА КУЛЕ ЗВОНИКА У ГРАЧАНИЦИ	299
Игњатије Урош Ђорђевић АТРИБУЦИЈА СЛИКАРСТВА НА ДВЕРИМА ПАТРИЈАРХА АНТОНИЈА СОКОЛОВИЋА ИЗ ДЕЧАНА	305
Оливера Думић, Небојша Ђокић ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ МАНАСТИРА НАУПАРЕДО ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА	321

БЕЗБЕДНОСТ И ПРАВО	331
Дејан Дашић ЕТИЧКИ АСПЕКТИ БЕЗБЕДНОСТИ ДЕЦЕ НА ДРУШТВЕНИМ МРЕЖАМА И СРЕДСВИМА ЈАВНОГ ИНФОРМИСАЊА	333
Dragana Nešović, Andrej Mitić, Svetolik Kostadinović TERORIZAM U SAVREMENOM MEĐUNARODNOM PRAVU	341
Томислав Радовић, Драган Марковић, Тамара Митић ОСНОВИ БЕЗБЕДНОСТИ - ТЕРОРИЗАМ КАО КОЧНИЦА ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА	349
Тамара Митић, Миодраг Златковић, Слободан Младеновић НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ КАО ПРЕДУСЛОВ И ОСНОВА ЕКОНОМСКОГ ПРОСПЕРИТЕТА	359
Александар Манић, Горан Младеновић, Томислав Радовић ОБАВЕШТАЈНА И КРИМИНАЛИСТИЧКА ОПЕРАТИВА - ЛИНИЈСКИ ОБЛИК ОПЕРАТИВНЕ ДЕЛАТНОСТИ	367
Иван Костадиновић, Светолик Костадиновић, Горан Младеновић ОРГАНИЗОВАНИ ПРИВРЕДНИ КРИМИНАЛИТЕТ У БИВШИМ СОЦИЈАЛИСТИЧКИМ ЗЕМЉАМА У ПЕРИОДУ 1991 – 2000. ГОДИНЕ	377
Мане Наранчић, Драгана Нешовић, Томислав Радовић УСТАВНИ ПОЛОЖАЈ САВЕЗНЕ СУКПШТИНЕ И ПРЕДСЕДНИКА СРЈ 2000. ГОДИНЕ	385
Андреј Митић, Александра Цветковић, Мане Наранчић КТИТОРСКО ПРАВО У КЊАЖЕВИНИ СРБИЈИ	391
ТЕМНИЋКИ НАТПИС	403
Голуб М. Јашовић ЗНАЧЕЊА И СТРУКТУРА ТОПОНИМА У ПОЕЗИЈИ РАДОМИРА АНДРИЋА	405
Татјана Ђурић СКАЛА ВРЕДНОСТИ КЊИЖЕВНИХ ДЕЛА ЗА ДЕЦУ	419
Марио В. Бадјук ОДЈЕЦИ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА У КЊИЖЕВНОСТИ АНАЛИЗА ОДЛОМКА ИЗ РОМАНА „ЛЕЛЕЈСКА ГОРА“	423
Мариа Г. Лазић Цветковић ПАРОДИЈА У УСМЕНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ	427
Голуб Јашовић ХРЕМАТОНИМИЈА У ОБЈАВЉЕНИМ ПЕСМАМА РАДОМИРА АНДРИЋА	433
Милорад Ж. Филић ДАВИД ДИМИТРИЈЕВИЋ И СВЕТОЗАР ДИЧИЋ УЧИТЕЉИ, НАЦИОНАЛНИ И КУЛТУРНИ ПОСЛЕНИЦИ	439
Александра Јовичић Ђиновић ДУБРОВНИК И ГРАДОВИ СВЕТА (СЛИКА ГРАДА У ПОЕЗИЈИ ЈОВАНА ДУЧИЋА)	445
Славица Јовановић МИЛОШ ЂИРКОВИЋ У СВЕТОМ ДИСКУРСУ САВРЕМЕНЕ СРПСКЕ ПОЕЗИЈЕ	449
Голуб Јашовић ЛЕКСЕМА ЗМИЈА И СРОДНИ НАЗИВИ У ПОЕЗИЈИ СРБОЉУБА МИТИЋА	453

THE CONTENT

TEMNIĆ	9
Nebojša Đokić, Nataša Đorić THE MONASTERIES IN LEVAČ ARE A MEDICINE FOR THE SOUL AND THE BODY	11
Dušan Rašković FINDINGS AND SITES OF THE PRE-ROMAN AND ROMAN PERIOD, IN THE AREA OF THE KRUSEVAC VALLEY	45
Đorđe Petković CONTRIBUTION TO THE STUDY OF TRACES OF RUSSIAN EMIGRANTS FROM CENTRAL POMORAVLJE: A CENTURY SINCE THE ARRIVAL	59
ARCHEOLOGY	77
Vesna Vučković POPULATION AND ECONOMY IN LATE PREHISTORY ON THE EXAMPLE OF THE EASTERN PART OF THE MUNICIPALITY OF PARAČIN	79
Ljubiša Vasiljević ARCHAEOLOGICAL TRACES OF THE CULT RESPECT FOR MEDICINAL SOURCES IN THE AREA OF THE PRESENT TIMOČKA DIOCESE OF SPC	97
I. Prokhnenko, M. Zhylenko, V. Kalinichenko DEVELOPMENT OF FORGERY ON THE LANDS OF NORTHEASTERN HUNGARY IN THE XV-XVI CENTURIES (BASED ON THE MATERIALS OF THE CASTLES OF TRANSCARPATHIA)	107
HISTORY	127
Miroslav M. Popović CHURCH POLICY OF STEFAN UROŠ II MILUTIN (1282–1321): ON THE OCCASION OF THE ANNIVERSARY OF HIS DEATH	129
Nikola Tošić Malešević THE PLAGUE THROUGHOUT HISTORY AND ITS EPIDEMIC IN SERBIA IN 1837	145
Nebojša Đokić, Metodije Marković A FEW SHORT ARTICLES FROM THE HISTORY OF VRANJE	179
Kristian Jerić, Marina Kostadinović PAVLE DRAKULIĆ (1856–1907): PERSONAL AND POLITICAL BIOGRAPHY	187
Miroslav Krstić LAZAR KNEZEVIĆ (1876-1932) - THE GREAT OF THE GREAT WAR AND SERBIAN EDUCATION FROM ŠUMADIJA	205
Ivan Becić BANKING IN LAZAREVAC BETWEEN TWO WORLD WARS	211
Đorđe S. Petković, Anđela Alijević A PAIR OF WARRIORS AND WARRIOR “THESSALONIANS” FROM THE GATE OF POMORAVLJE IN APRIL WAR 1941.	223
Ivan Kočin THE ACTIONS OF SOVIET PARTISANS ON ENEMY ROADS IN 1941-45.	237
ETNOLOGY	247
Nikola Démonja, Ivica Todorović RELIGIOUS RIGHTS, MONTENEGRO AND ANTI-SERBISM - A FEW ILLUSTRATIVE LEGAL-ETHNOLOGICAL POINTS	249
Nenad Bojkov TOWARDS THE STUDY OF ABORTION IN SERBIA	277
Konstantin Rahno ANIMAL HEADS AS GUARDS OF THE ROOF OF THE HOUSE	281

ART HISTORY	297
Aleksandra Dimitrijević REVIEW OF THE EXONARTEX QUESTION OF THE BELL TOWER IN GRAČANICA	299
Uroš Đorđević ATTRIBUTION OF PAINTING ON THE HOLY DOORS OF PATRIARCH ANTONIJE SOKOLOVIĆ FROM THE DE'CANI MONASTERY	305
Olivera Dumić, Nebojša Đokić A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE NAUPARE MONASTERY DURING THE SECOND WORLD WAR	321
SECURITY AND LAW	331
Dejan Dašić ETHICAL ASPECTS OF CHILD SAFETY ON SOCIAL NETWORKS AND THE MEDIA	333
Dragana Nešović, Andrej Mitić, Svetolik Kostadinović TERRORISM IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL LAW	341
Tomislav Radović, Tamara Mitić, Dragan Marković FUNDAMENTALS OF SECURITY - TERRORISM AS A BRAKE OF ECONOMIC DEVELOPMENT	349
Tamara Mitić, Miodrag Zlatković, Slobodan Mladenović NATIONAL SECURITY AS A PREREQUISITE AND BASIS OF ECONOMIC PROSPERITY	359
Aleksandar Manić, Goran Mladenović, Tomislav Radović INTELLIGENCE AND CRIMINAL OPERATIONS - LINEAR FORM OF OPERATIONAL ACTIVITY	367
Ivan Kostadinović, Svetolik Kostadinović, Goran Mladenović ORGANIZED ECONOMIC CRIME IN FORMER SOCIALIST COUNTRIES IN THE PERIOD 1991 - 2000	377
Mane Narančić, Dragana Nešović, Tomislav Radović CONSTITUTIONAL POSITION OF THE FEDERAL ASSEMBLY AND THE PRESIDENT OF THE FRY IN 2000	385
Andrej Mitić, Aleksandra Cvetković, Mane Narančić FUNDRAISING LAW IN PRINCIPALITY SERBIA	391
TEMNIĆ INSCRIPTION	403
Golub Jašović THE MEANINGS AND STRUCTURE OF TOPONYM IN RADOMIR ANDRIĆ'S POETRY	405
Tatjana Đurić VALUE SCALE OF LITERARY WORKS FOR CHILDREN	419
Mario Badjuk ECHOES OF THE SECOND WORLD WAR IN LITERATURE ANALYSIS OF A PASSAGE FROM THE NOVEL «LELEJSKA GORA»	423
Maria Lazić Cvetković PARODY IN ORAL LITERATURE	427
Golub Jašović CHREMATONYMY IN PUBLISHED POEMS RADOMIR ANDRIĆ	433
Milorad Filić DAVID DIMITRIJEVIĆ AND SVETOZAR DIČIĆ TEACHERS, NATIONAL AND CULTURAL OFFICERS	439
Aleksandra Jovičić Đinović DUBROVNIK AND CITIES OF THE WORLD (PICTURE OF THE CITY IN THE POETRY OF JOVAN DUČIĆ)	445
Slavica Jovanović MILOŠ ČIRKOVIĆ IN BRIGHT DISCOURSE CONTEMPORARY SERBIAN POETRY	449
Γ	453

ТЕМНИЋ

Никола Демоња
Српски научни центар, Београд
ndemonja002@gmail.com

Ивица Тодоровић
Етнографски институт САНУ, Београд
ivica.todorovic@ei.sanu.ac.rs

ВЕРСКЕ СЛОБОДЕ, ЦРНА ГОРА И АНТИСРБИЗАМ – НЕКИ ИЛУСТРАТИВНИ ПРАВНО-ЕТНОЛОШКИ ОСВРТИ

Апстракт: У тексту се, на примеру неколико повезаних, илустративних правних и етнолошких осврта, скреће пажња на проблеме верских слобода, правног насиља и антисрбизма у Црној Гори. Феномен антисрбизма, који заслужује знатно већу пажњу научне и опште јавности, између осталог се испољава и преко различитих видова правног насиља, усмереног против српског народа, његовог идентитета и цркве. С тим у вези, најновији удар на Српску православну цркву, верски и етнички идентитет народа у Црној Гори – који се одвијао непосредно пре настанка овог текста – базиран је на доношењу отворено антицрквених и антисрпских закона, свакако представљајући још један наглашени пример антисрбизма заснованог на правном насиљу.

Кључне речи: верске слободе, Црна Гора, антисрбизам, правно насиље, правно-етнолошки осврт.

Прећутани проблем антисрбизма (Уводни оквир).¹ У нашим претходним радовима већ је скретана пажња да различити показатељи упућују на проблем антисрбизма² као један од основних са којима се сусретало савремено човечанство током своје новије историје. За ову тврдњу постоје бројни докази, почев од огромног броја података о српским жртвама током читавог XX века (али итекако и раније), а на многе од чињеница исте врсте већ смо скретали пажњу у ранијим текстовима, заједно са другим (угледним) научницима, истраживачима и ауторима различитог профила.³

Међутим, утисак је да покушаји суш-

тинског скретања пажње на наведени проблем нису изазвали (и оле гласнију) реакцију у широј јавности, нити било какву суштинску промену. Поред осталог, ово би могло да указује и на закључак да се феномен антисрбизма – иако, очигледно, појава са катастрофалним последицама – најчешће посматра као *непроменљива реалност, нешто свакодневно што не заслужује било какву посебну пажњу нити одговор у циљу превазилажења постојећег стања*. Другим речима, спровођење антисрбизма настављено је на разним нивоима, у тој мери поставши део свакодневнице (како на изворном српском етничко-етногенетском простору и у његовом окружењу, тако и на општем плану) да се претворило у нешто *сасвим уобичајено*, појаву која не изазива готово никакву реакцију и осуду.⁴

Све ове, најблаже речено, скандалозне и (без подробније анализе) тешко разумљиве околности – готово јединствене у светским размерама – праћене су процесима вишедимензионалног етничког инжењеринга („расрбљавања“), преко разних облика сим-

⁴ О вишеструко упућујућем ставу како Срби „нису од користи за људску цивилизацију и да њихово политичко умирање не би било озбиљан губитак за Европу“ (Екмечић 2002, 352), као и о сажетом историјату и (гео)политичкој условљености процеса повезаних са антисрбизмом, в. у Екмечић 2002.

¹ Овај текст је настао као резултат рада у Етнографском институту САНУ, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години број: 451-03-9/2021-14/200173 од 05.02.2021.

² В. Тодоровић 2018; Тодоровић 2021; Демоња, Тодоровић 2019; уп. Тодоровић 2011.

³ Када је реч о феномену антисрбизма и сродним појавама в. рецимо Пипер 2004, 57-59; Екмечић 2002; Митровић 1991; Вуковић 2009. Такође в. и литературу наведену у претходно поменутим нашим текстовима. Подразумева се, ова проблематика је веома сложена и њом су се бавили многи аутори на чије доприносе овде не можемо указати, већ помињемо само неколико посебно илустративних студија и текстова.

Темнић

боличког и правног насиља,⁵ све до континуираног геноцида, спровођеног над Србима⁶ (уз неизбројне случајеве непосредног терора или мобинга услед припадности жртве српском народу и / или православној цркви). Са овим је непосредно повезано заштаквање и прећуткивање бројних злочина почињених над припадницима овог народа, који су постојано чињени током изузетно дугачког временског периода.⁷ На све претходно се директно надовезује и демографски контекст (са произлазећим последицама), у релацији с којим се такође препознају различити облици примене антисрбизма.⁸ Слично је, уосталом, и на пољу медија, културе, науке итд.⁹

У складу с чињеницама на које смо претходно указали, као један од примарних задатака друштвено-хуманистичких наука намеће се управо слојевито проучавање антисрбизма и с њим повезаних појава (с несумњивим глобалним предзнаком), уз упућивање на начине њиховог заустављања и превазилажења. Притом, као резултат досадашњих увида у читаву ову проблематику, долази се до закључка да решење за заустављање свеприсутних процеса повезаних са антисрбизмом ипак постоји. Оно је, поред осталог, везано за масовну едукацију и скретање пажње на разне облике антисрбизма, како би јавност у сваком тренутку била у могућности да их препозна и да се (неизоставно) одреди спрам њиховог значења, циљева, узрока и последица, како би се у наредној фази анулирали и спречили овакви и слични утицаји.

Сходно томе, веома важан вид сучеља-

5 По Шијаковићу, „жигосање, које смо на својој кожи осетили у последњем грађанском рату а које се често служило антисрпском пропагандом из Првог светског рата, заправо је техника којом се означени објекат (српски народ) најпре истискује из поља морала да би потом био истиснут и из поља права: онај ко је дисквалификован као морално биће подобан је да се над њим предузме бесправно насиље“ (Шијаковић 2011б, 16).

6 В. рецимо Страдање и геноцид 2008; Тодоровић 2018, 274-276. В. неке од најдрастичнијих примера геноцида над Србима у Крстићу 2009; Живановић 2008; Затирање Срба у Хрватској 2008; Kostich 1981. Подразумева се, литература о овоме је много обимнија и у тексту се не можемо бавити њеним исцрпнијим навођењем и сагледавањем.

7 В. рецимо Гађиновић 2017а; Гађиновић 2017б.

8 В. Демоња, Тодоровић 2019; Срби – народ који нестаје 2011.

9 В. рецимо Антонић 2008; Ломпар 2012 (ова важна феноменолошка студија је доживела и већи број поновљених, допуњених издања).

вања са опасношћу антисрбизма – по узору на примере борбе против антисемитизма, рецимо¹⁰ – требало би да буде везан за правне аспекте ове борбе (почев од већ наговештеног анулирања последица правног насиља усмереног против српског етноса, његовог идентитета и вере / цркве). У складу с тим, од велике важности је и примена широко уобличеног мултидисциплинарног приступа, с нагласком на сарадњи етнологије (заједно са социологијом, историјом итд.) и правних наука.¹¹

Управо у наведеном смислу је од посебне илустративне важности и постојање многовековног континуитета српског идентитета, цркве и државности на просторима данашње Црне Горе. Прецизније казано, ова територија је, заједно с њеним народом, током дугог времена представљала и средишње упориште српске државности, вере и етничког простора. У складу с тим, на нивоу бројних примера савремене систематске примене антисрбизма, са становишта нашег приступа посебно упућујући је случај прогона српске цркве у Црној Гори, као једног од матичних држава српског народа током историје, заједно са прогоном српског идентитета, културе и језика.¹² Дакле, због несумњивог, многовековног српског етничког карактера Црне Горе наведени пример има првостепену показну значај, јер су на основу њега посебно јасно уочљиве подмукла непосредност и бруталност примене правног насиља,¹³ које се још увек неометано

10 Уп. још једном Екмечић 2002.

11 Уп. у нешто другачијем контексту Павковић 2014.

12 В. на пример Раковић 2019; Ђурковић 2013, 115-152. Када је реч о језику в. рецимо, као илустративне, текстове: Ковачевић 2008; Бојовић 2010. Било како било, „инкомпатибилност научних (објективних) и политичких (субјективних, емоционалних) критеријума бјелодано се показује у лингвистичким и политичким погледима на статус књижевног (стандардног) језика у Црној Гори, гдје се емоционално-жељни однос, чије је искључење предуслов научности саме лингвистике (...), узима не само за нужни него и за довољни услов тобожњег постојања ‘црногорског језика’“ (Ковачевић 2008, 111; в. и стр. 112-121 у истом тексту). О карактеру самог српског језика крајње сажето в. на пример у Ковачевић 2007, пре свега на стр. 260-261.

13 Наравно, притисак на Србе подразумева и бројне делатности које су нешто много више од правног насиља. Тако је, примера ради, као вид реакције на разне притиске, тј. на прогон Срба и Српске православне цркве у Црној Гори – патријарх српски Иринеј 23. јула 2018. године „казао да је Српској православној цркви у Црној Гори ‘горе него под Османлијама’, а Србима у Црној Гори ‘горе него у Независној држави Хрватској’“ (Раковић 2019, 195-196).

примењује у различитим деловима изворног српског етничко-етногенетског простора, али и шире.

У овом конкретном случају, којим се бавимо у нашем раду, Закон о слободи вјероисповести или увјерења и правном положају вјерских заједница, који је ступио на снагу јануара 2020. године, покушао је да уруши право на самоодређење Српске православне цркве у Црној Гори. (Међутим, његова примена би са собом повукла и бројне друге репресије, усмерене на обрачун са српским идентитетом и одговарајућом верском и етничком матрицом.) Правном насиљу било је изложено и право грађана Црне Горе на вероисповедање у канонској православној цркви. Погажена је слобода вероисповести која је у уставној историји првенствено имала за циљ „да спречи покушаје појединаца или државе да утичу на верско опредељење грађана, нарочито у смислу забране и прогона припадника појединих вероисповести“.¹⁴

Законска решења из јануара 2020. године заснована су, у ствари, на тврдњи да је држава Црна Гора била власник непокретних православних црквених добара и да је, након уласка Црне Горе у састав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (касније Краљевине Југославије), та имовина узурпирана због укидања црногорске државности 1918. године и свргавања династије Петровић-Његош. Законска решења заснивају се и на тврдњи о аутокефалности тзв. Црногорске православне цркве.

Ове тврдње су, међутим, у канонском, црквено - историјском и правно-историјском смислу неутемељене. Зато је усвајање и примена Закона о слободи вјероисповести или увјерења и правном положају вјерских заједница акт којим су нарушени традиционални историјски темељи односа државе и Цркве у Црној Гори и погажена основна начела на којима се данас заснива однос државе и Цркве у земљама које су део европског религијског рељефа. Управо овим проблемом – који је (иако један талас у мору разноврсних покушаја уништавања српског етноса, његове вере и цркве) посебно илустративан са становишта сагледавања антисрбизма у Црној Гори и одговарајућег правног насиља – преко неколико међусобно повезаних (правних и етнологских) осврта бавићемо се у наредном делу текста. У вези с тим, кроз неколико примера указаћемо на контексте одговарајућих правних насртаја,

који су представљали начине / покушаје да се, у најмању руку, спроведе *етноцид* – културно убиство једног народа и његове етничко-религијске суштине.

Главне полазне основе и методолошки приступи. Једна од основних хипотеза нашег приступа претходно назначеном проблему полази од става да је усвајање Закона о слободи вјероисповести или увјерења и правном положају вјерских заједница за циљ имало узурпацију права на самоодређење Српске православне цркве у Црној Гори. То је акт злоупотребе верске слободе. У том смислу је и тврдња да између чина усвајања овог Закона и узурпације права на самоодређење Српске православне цркве у Црној Гори постоји функционална веза. Усвајање Закона било је у функцији узурпације канонског поретка на коме је утемељено право на самоодређење Српске православне цркве у Црној Гори. Држава је чином узурпације хтела да „на мјесто древне и државотворне Митрополије црногорско-приморске инсталише самозвану ‘црногорску’ ‘православну’ ‘цркву’“.¹⁵ Чином узурпације почињен је „гријех и безакоње“¹⁶, један вид „не само црквеног него и државног удара“.¹⁷ Чин узурпације мотивисан је тежњом да се промени православно верски идентитет, јер „без Митрополије црногорско-приморске као дијела Српске православне цркве – нема више Црне Горе и Црногораца“.¹⁸

Наш приступ правним аспектима разматране проблематике заснован је првенствено на примени *нормативног* и *догматског метода*. У сваком случају, неопходно је истражити феномене и установе српског права који имају значај за разумевање генезе имовинско-правних односа између државе и Цркве у Црној Гори. У том циљу користиће се резултати до којих се у овој области дошло применом *историјског метода*. Зато *правна историја* представља важну компоненту истраживања. Проучавање друштвено-историјских детерминанти односа државе и Српске православне цркве у Црној Гори захтева примену *структурно-функционалне анализе*. Користиће се и достигнућа *науке црквеног права* у изучавању устројства Српске православне цркве. Анализираће се правни оквири односа државе и Цркве у

15 Шијаковић 2011а, 460.

16 Шијаковић 2011а, 460.

17 Шијаковић 2011а, 460.

18 Шијаковић 2011а, 460-461.

14 Аврамовић 2007, 25.

Темнић

Европској унији. Зато ће се у истраживању применити и *компаративни метод*. Овоме свакако треба придодати и *прагматско-позитивистички приступ* у анализи правних аката.

У складу с претходним, у наредном делу текста излаже се садржина права Цркве на самоодређење и повезаност тог права са слободом вероисповести. Кроз неколико осврта, размотриће се и улога државе у остваривању права Цркве на самоодређење, а предочиће се и однос законодавства Европске уније и однос Европског суда за људска права према праву Цркве на самоодређење. Затим ће се изнети карактеристике европског религиозног права. Средиште нашег приступа усмерено је на право на самоодређење Српске православне цркве у Црној Гори, као и на одговарајућу канонску, црквено-историјску и правно-историјску димензију. У светлу таквог приступа дотичемо се и правне анализе текста Закона о слободи вјероисповести или увјерења и правном положају вјерских заједница из јануара 2020. године, те последице његове примене на Српску православну цркву у Црној Гори. Указаће се на неопходност и значај доношења темељног уговора, којим би се уредили односи између државе Црне Горе и Српске православне цркве у Црној Гори.

Слобода вероисповести и право Цркве на самоодређење. Цркве и верске заједнице су јавни системи који задовољавају духовно-културне потребе грађана.¹⁹ Међутим, оне тај задатак остварују само уколико „самостално одређују свој идентитет и уређују своју унутрашњу организацију, вршење вјерских обреда и других вјерских послова“.²⁰ То је суштина права Цркве на самоодређење.

Право на самоодређење иманентно је Цркви. У вези с тим, Богољуб Шијаковић наглашава да „признати цркву од стране државе – то уопште не значи признати еклисиолошки утемељен идентитет цркве“.²¹ Црквама и верским заједницама држава гарантује неприкосновеност њихове аутохтоне организације и унутрашњег права.²² У том смислу, Шијаковић посебно истиче да „признати цркву не значи задобити право да се арбитража у простору аутономног права традиционалних цркава

и вјерских заједница, а још мање да се аутономно право једне вјерске заједнице третира као обавезно за друге вјерске заједнице“.²³

Исто тако, Герхард Роберс истиче да „право цркве на самоодређење у ужем смислу свуда постоји“.²⁴ Мера у којој се право на самоодређење даје видно је различита. Роберс указује да „право самоодређења може бити дато свим институцијама које су у даљој вези са појмом ‘црква’ у њеном ужем смислу званичне цркве или синодске структуре власти“, док, с друге стране, „може бити ограничено на саму званичну цркву или сличне институције“.²⁵ Према мишљењу Роберса, „чини се да преовладава тенденција препознавања важности посебних верских аспеката на одговарајући начин“.²⁶

Слобода вероисповести и право Цркве на самоодређење уско су повезани.²⁷ Сви међународно-правни акти који институционализују слободу вероисповести и већина устава прописују да се слобода вероисповести испољава појединачно, или у заједници са другим.²⁸

Слобода вероисповести је индивидуална јер припада појединцу као грађанину, али и институционална, јер се испољава кроз институције, односно како то наглашава Сима Аврамовић, „индивидуална верска слобода се по правилу изражава кроз институције, она се испољава у заједници са другим (како то изричито истичу све декларације), и управо је тај институционални оквир гаранција потпуно испуњавања индивидуалне слободе“.²⁹

Право Цркве на самоодређење и слободу вероисповести повезује институционални оквир слободе вероисповести, њена корпоративна димензија која се, како истиче професор Владимир Ђурић, испољава као „сет права, имунитета, привилегија и надлежности религиозних удружења, и у том смислу, представља слободу заједнице људи који деле исту веру да се организују и уреде корпоративни живот у складу са

23 Шијаковић 2011а, 421.

24 Роберс 2012, 11.

25 Роберс 2012, 11.

26 Роберс 2012, 11.

27 Шијаковић истиче да „постоји очигледна међусобна зависност и утицај између темељног права на слободу вјероисповедања и права цркава и вјерских заједница на самоодређење у својим пословима“ (Шијаковић 2011а, 471).

28 Ђурић 2011, 142.

29 Аврамовић 2007, 98.

19 Уп. Радуловић 2006, 9.

20 Шијаковић 2011а, 471.

21 Шијаковић 2011а, 466.

22 Уп. Радуловић 2006, 11.

својим етичким и верским правилима³⁰

Аутономност цркава и верских заједница темељна је одредница њихових колективних права. Тако, примера ради, Милан Радуловић указује да „начело заштите колективних верских права представља другу страну и природну допуну начела индивидуалне верске слободе“³¹

Држава и право Цркве на самоодређење. Држава не може, на посредан или непосредан начин, да фаворизује нити да омаловажи било које верско или друго уверење. У томе се огледа конфесионална неутралност државе. Истовремено, држава је у обавези да чува јавни ред и слободе, односно да их штити од верских и других уверења која би могла да их угрозе. Жан Боберо и Мишлин Мило истичу да „неутралност ипак не значи да држава ‘нема систем вредности’, пошто државна власт почива на основним вредностима попут демократије, толеранције, поштовања различитости и људских права“³². Они посебно наглашавају да „нема апсолутне неутралности“³³. У том смислу, право Цркве на самоодређење најефикасније се штити када се правни систем и држава активно поставе према остваривању верске слободе „стварајући адекватне услове и простор за њено испољавање“³⁴. Обавеза је државе да, у оквиру важећег правног поретка и у складу са грађанским законима, пружа помоћ црквама и верским заједницама. Богољуб Шијаковић посебно истиче да је управо то „један од стубова савременог правног односа државе и цркве (државно-црквеног права), наиме: право на самоодређење цркава и верских заједница као право да оне *сопствене послове* уређују и врше самостално и слободно од државног утицаја у складу са законом тј. у границама закона важећег за све“³⁵.

У светлу начела паритета, „*паритет* као правни појам означава јемство у начелу правно једнаког третмана вјерских уверења и вјерских заједница на темељу њихове једнаке вриједности и ранга у оквиру уставног поретка; овај једнаки положај може се извести из самог остваривања вјерске слободе“³⁶. Такође, Сима Аврамовић

истиче да „независно од тога да ли се држави свиђа нека верска заједница или њено учење, независно од броја верника, свака верска заједница има пуно право на испољавање својих верских осећања, све док не угрожава права других и јавни поредак. Сви они имају иста права, било да су велики или мали, бројни или малобројни“³⁷. Међутим, Богољуб Шијаковић указује како „начело да сви треба да буду третирани *једнако* и *равноправно* не значи да сви треба да буду третирани *исто* у свим аспектима тј. *идентично* (једнакост не значи апсолутну идентичност), јер то не би било равноправно; дакле, третман треба да буде *адекватно* равноправан“³⁸. Према његовом гледишту „*једнакост вјерских заједница не значи њихову идентичност* него адекватно практиковање законом зајемчених права“³⁹. У том смислу, „паритет означава једнака права а не идентична права“⁴⁰.

Законодавство Европске уније и право Цркве на самоодређење. У литератури посвећеној питањима везаним за правно-политичке односе између државе и цркве у земљама чланицама Европске уније указује се да у погледу уређивања односа између земаља чланица и верских заједница Европска унија потврђује принцип неутралности⁴¹. Ово гледиште заснива се на тумачењу и анализи Декларације бр. 11. Амстердамског уговора (*Treaty of Amsterdam*), који је ступио на снагу 1999. године, као и на анализи и тумачењу Повеље о основним правима Европске уније (*Charter of Fundamental Rights of the European Union*), из 2000. године. Из ових правних докумената произилази да Европска унија поштује статус цркава и религијских удружења или заједница који су оне стекле унутар националног права земаља чланица. Европска унија њихов статус не прејудуцира. Такође, она подједнако поштује статус филозофских и неконфесионалних организација⁴². У тим документима говори се о слободи мисли, савести и религије, при чему се посебно наглашава слобода промене религије и уверења, као и слобода верске праксе⁴³.

Дијалог између Европске комисије

30 Аврамовић 2007, 100.

31 Шијаковић 2011а, 470.

32 Шијаковић 2011а, 471.

33 Шијаковић 2011а, 471.

34 Шијаковић 2010, 77.

35 Шијаковић 2011а, 471.

36 Шијаковић 2011а, 470.

Темнић

30 Đurić 2011, 142.

31 Радуловић 2006, 9.

32 Bobero, Milo 2011, 89.

33 Bobero, Milo 2011, 89.

34 Аврамовић 2007, 99.

35 Шијаковић 2011а, 471.

36 Шијаковић 2011а, 470.

и верских заједница, црква и удружења нерелигијске оријентације институционализован је Лисабонским уговором. Лисабонским уговором мења се и допуњује Уговор о Европској унији из Мастрихта (*Treaty on European Union – TEU*), 1992. године, као и Уговор о функционисању Европске уније (*Treaty on the Functioning of the European Union – TFEU*), 1957. године.⁴⁴ На основу анализе ових правних докумената, посебно члана 17. Уговора о функционисању Европске уније, према коме Унија поштује и не прејудуцира статус који унутар националног права држава чланица имају цркве и религијска удружења или заједнице, произилази да се дијалог између Европске комисије и црква и верских заједница институционализује у складу са принципом према коме „постојећи сустви односа држава и црква нису дужни мијењати своје праксе нити су дужни прилагођавати законодавства европском“.⁴⁵

Поједини аутори посебно указују на историјску сложеност европске стварности. Узајамне везе између државних институција и верских заједница очувале су своју посебност, створену специфичностима историјског развоја, особеностима политичке културе и националне психологије.⁴⁶ У том смислу се закључује и да се у Европи – упркос институционализације „либералног стандарда“ верских слобода – уз слободу савести и секуларизам „сачувала различитост форми црквено - државних односа, који су били толико индивидуални да чак и са формирањем Европске уније њено руководство није почело развијати никакав програм, усмерен на унификацију ових правила“.⁴⁷

Европски суд за људска права право Цркве на самоодређење тумачи у светлу повезаности слободe вероисповести и слободe удруживања. Тако Владимир Ђурић посебно истиче да Европски суд за људска права сматра да се члан 9. Европске конвенције о људским правима који гарантује слободу вероисповести „мора тумачити и у контексту члана 11. Конвенције који гарантује слободу удруживања и штити удружења од неоправданог мешања државе *јер верске заједнице традиционално постоје у виду организованих структура*“.⁴⁸

44 Уп. Šrehar 2010, 78.

45 Šrehar 2010, 78.

46 Четверикова 2019, 90.

47 Четверикова 2019, 90.

48 Đurić 2011, 142.

Ђурић наглашава да „према схватању Суда, право верника на слободу вероисповести које обухвата и право на испољавање вере у заједници са другима, обухвата очекивање да ће им бити допуштено да се удружују слободно без произвољног мешања државе, а *право верских заједница на аутономно постојање је у самом средишту гарантовања слободe вероисповести*“.⁴⁹

Према становишту Европског суда за људска права самостално функционисање и постојање верских заједница незаменљиво је за плурализам у демократском друштву па је ово питање у самом врху заштите коју пружа члан 9. Европске конвенције о људским правима.⁵⁰

Цркве и верске заједнице и удружења. Разматрајући постојање дефиниције и могућност дефинисања религије у међународном и националном праву, Владимир Ђурић посебну пажњу посветио је и ставу Уставног суда Србије који је заузет у поступку оцене уставности Закона о црквама и верским заједницама Републике Србије. Оцењујући уставност тог Закона, Уставни суд Републике Србије одлучивао је између осталог „и о питању да ли су цркве и верске заједнице по свом уставном положају, правној природи и карактеру, једнаке удружењима и да ли њихово регистравање ограничава слободу вероисповести, а тиме, имплицитно и да ли слобода вероисповести омогућава и апсолутно саморазумевање религије, аналогно као што слобода удруживања подразумева и слободу стварања удружења различитих циљева и карактера, уз разумљиво ограничење оличено у забрани стварања паравојних удружења, или удружења која нарушавају уставни поредак“.⁵¹

По становишту Уставног суда Србије цркве и верске заједнице су облик удруживања грађана, али по својој правној природи оне нису удружења грађана.⁵² Уставни суд сматра да упис црква и верских организација у јавну евиденцију нема утицаја на суштину зајемчене слободe вероисповести, нити се уписом врши ограничење те слободe.⁵³

Становиште Уставног суда Србије следи ставове Европског суда за људска права о повезаности слободe вероисповести и слободe удруживања у смислу да се прави

49 Đurić 2011, 142.

50 Матић Бошковић 2015, 482.

51 Ђурић 2015, 189.

52 Ђурић 2015, 189.

53 Ђурић 2015, 189.

разлика између цркава и верских заједница са једне, и удружења грађана, са друге стране. То је и разлог због кога држава установљава посебан регистар цркава и верских заједница.

Ђурић указује да је Уставни суд, „ако већ није потврдио посебан карактер правног субјективитета цркава и верских заједница, недвосмислено порекао могућност њиховог изједначавања са ‘обичним’ удружењима грађана“.⁵⁴ Он посебно истиче да је јасно „и да је верски карактер удруживања људи управо она разлика која је пресудна и која изискује посебан регистар и посебан поступак уписа, што нас води закључку да надлежни државни орган не би могао, нити би смео да у регистар верских организација упише сваки облик удруживања чији оснивачи тврде да је верског карактера“.⁵⁵

Законски оквир правна самоодређење СПЦ. Законодавство Европске уније надограђено је *европским религиозним правом*. У релевантним научним радовима јасно се препознају темељна начела европског религиозног права. То су следећа начела: 1. поштовање правног статуса верских заједница по праву држава чланица 2. верска слобода и право верског удруживања засновано на самоодређењу 3. забрана дискриминације према вероисповести 4. одржавање отвореног и транспарентног дијалога Европске уније са црквама и верским заједницама.⁵⁶

Закон о црквама и верским заједницама Републике Србије представља правни оквир гаранције и заштите права Цркве на самоодређење.⁵⁷ Тај Закон гарантује и право Српске Православне Цркве на самоодређење јер штити њен историјски континуитет и правни субјективитет.

Члан 6. Закона о црквама и верским заједницама у ставу 1. прописује да су цркве и верске заједнице независне од државе и да су једнаке пред законом. Члан 6. став 2. Закона прописује да су цркве и верске заједнице слободне и аутономне у одређивању свог верског идентитета. У ставу 3. члана 6. Закона утврђено је право цркава и верских заједница на самостално уређивање и спровођење свог поретка и организације, као и право на самостално

обављање својих унутрашњих и јавних послова. У смислу ових законских одредби „држава цркви јемчи пуну и неприкосновену аутономију, односно признаје њену аутохтоную организацију и њено унутрашње право“.⁵⁸

Српска Православна Црква у смислу члана 10. став 1. Закона о црквама и верским заједницама Републике Србије спада у традиционалне цркве. То су цркве са вишевековним историјским континуитетом и правним субјективитетом који је стечен на основу посебних закона.⁵⁹ Према члану 11. став 1. Закона, „Српској Православној Цркви признаје се континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Нечертанија о духовној власти (Одлука Народне скупштине Књажевства Србског од 21. маја 1836. године) и Закона о Српској Православној Цркви (‘Службене новине Краљевине Југославије’, број 269/129)“.⁶⁰

Закон о црквама и верским заједницама Републике Србије право на самоодређење Српске Православне Цркве везује за идентитет српског народа. Према ставу 2. члана 11. Закона, „Српска Православна Црква има изузетну историјску, државотворну и цивилизацијску улогу у обликовању, очувању и развијању идентитета српског народа“.⁶¹

Право на самоодређење Српске православне цркве и контекст божанског права. Право на самоодређење Српске православне цркве утемељено је у божанском праву, Уставу Српске православне цркве⁶² и у Закону о Српској православној цркви.⁶³

Према члану 7. Устава Српске православне цркве, „Српска православна црква управља се на основу:

а) Светог писма и Светог предања према учењу свете православне цркве;

⁵⁸ Радуловић 2006, 11.

⁵⁹ У традиционалне цркве у смислу члана 10. став 1. Закона о црквама и верским заједницама Републике Србије спадају још и Римокатоличка црква, Словачка Евангелистичка Црква а.в., Реформатска Хришћанска Црква и Евангелистичка Хришћанска Црква а.в.

⁶⁰ В. Закон 2006, 17.

⁶¹ В. Закон 2006, 17.

⁶² Краљ Александар је 16. новембра 1931. године потписао указ којим је проглашен Устав Српске православне цркве. Устав Српске православне цркве објављен је у Службеним новинама бр. 275-LXXXVI од 24. новембра 1931. В. Устав 1957.

⁶³ Краљ Александар је на Митровдан 8. новембра 1929. године указом прогласио Закон о Српској Православној Цркви. Закон је објављен у Службеним новинама бр. 269-CXI од 16. новембра 1929.

⁵⁴ Ђурић 2015, 189.

⁵⁵ Ђурић 2015, 189.

⁵⁶ Уп. Ђурић 2011, 158.

⁵⁷ Закон о црквама и верским заједницама Републике Србије објављен је у Службеном гласнику РС бр. 36 од 28. априла 2006. године.

Темнић

б) правила васељенских сабора и од њих признатих правила апостолских, помесних сабора и светих Отаца;

в) одредаба помесних сабора и патријаршијских синода, уколико их је усвојила Српска православна црква;

г) на основу прописа овога Устава;

д) уредаба, правилника и начелних одлука надлежних црквених власти⁶⁴.

Свето писмо и Свето предање спадају у позитивно божанско право (*ius divinum positivum*).⁶⁵ Свето писмо или Библија подељено је на књиге Старог и Новог завета. Канони православне цркве одређују које књиге улазе у састав Светог писма.⁶⁶ Скуп заповести које потичу од Христа и апостола, а које нису ушле у Свето писмо, назива се Светим предањем.⁶⁷ Правила васељенских сабора и од њих призната правила апостолских помесних сабора и светих отаца, одредбе помесних сабора и патријаршијских синода, уколико их је усвојила Српска православна црква, прописи Устава и уредбе, правилници и начелне одлуке црквених власти, спадају у црквено законодавство.

Васељенска патријаршија 1219. године признаје аутокефалност Српске Цркве. Ње-
64 Устав 1957, 2.

65 Сергије Викторович Троицки наводи да су материјални извори православног црквеног права – „воља Божја, тј. воља Исуса Христа као Оснивача цркве, воља цркве и воља државе“ (Троицки 2011, 72). Троицки посебно истиче да „воља Божја, тј. воља Исуса Христа као Оснивача цркве, истовремено је првоизвор, тј. основни извор црквеног права као и два друга извора, који имају обавезну снагу само када се подударају са првим извором – све то сагласно с јединством које мора постојати у свакој заједници: да основни извор црквеног права може бити само један“ (Троицки 2011, 72). Позитивно божанско право (*ius divinum positivum*) је „скуп правних одредаба које су људима од Бога откривене преко Исуса Христа и светих људи о којима се говори у Светом писму и Светом предању“ (Троицки 2011, 73). Друга врста божанског права је право које се изражава кроз природу. То је природно („наравно“) божанско право (*ius divinum naturale*). Троицки ову врсту божанског права дефинише као „скуп правних норми које постоје због самог природног осећаја правичности“ (Троицки 2011, 73). Троицки нарочито наглашава да је то право *lex scripta in cordibus hominum*, тј. закон који је записан у људским срцима (Троицки 2011, 73). Он указује да „о том природном закону ап. Павле у Посланици Римљанима каже: 'незнабошци немајући закона, сами од себе чине шта је по закону, они немајући закона сами су себи закон. Они доказују, да је оно написано у срцима њиховима што се чини по закону будући да им савест сведочи, и мисли међу собом туже се или правдају (2.14-15)'“ (Троицки 2011, 73).

66 Уп. Троицки 2011, 73.

67 О Светом предању в. Троицки 2011, 75-77.

гова Светост Патријарх Српски Варнава у Беседи којом је отворио Прво заседање Патријаршијског савета у Сремским Карловцима на дан 29/16 маја 1935. каже да „сам Патријарх саборно изабра, рукоположи и прогласи Саву за архиепископа целе српске земље и поморских крајева, и даде му право да може сам са сабором своје Цркве бирати и постављати епископе у Србији“.⁶⁸ И у том контексту, као и из многих других разлога, Српска православна црква посматра се као *светосавска*.

У наведеном смислу, истиче се и да је Свети Сава „желео да Црква буде слободна, да владар има што мање уплива на њен рад, без обзира на то што је његов брат Стефан Првовенчани тада био српски краљ“.⁶⁹

Законоправило или *Номоканон*, „најзначајније књижевно-правно дело Светога Саве“⁷⁰ и „један од најкомплетнијих зборника у Православној цркви“⁷¹ изражава вољу Српске Цркве за очување самосталности, самодржавности и самоцрквености.⁷² С тим у вези, наводи се и да је Свети Сава, када је организовао епископије у Српској Цркви, сваком епископу „дао по примерак *Законоправила*“.⁷³

Свети архијерејски сабор на редовном заседању 1939. године прихвата предлог Законодавног одбора да *Законоправило* (Зборник Крмчија) важи као официјелни канонски Зборник све док не буде замењен новим.⁷⁴

Право на самоодређење Српске православне цркве и њено устројство. Право на самоодређење Српске православне цркве непосредно је повезано са њеним устројством. Према члану 1. став 1. Устава Српске Православне Цркве, она је „једна, недељива и аутокефална“.⁷⁵ У ставу 1. овог члана прописано је и да Српска Православна Црква „своје верско учење јавно исповеда, своје

68 Патријарх Варнава 1935, 6-7.

69 Перић 1999, 84.

70 Перић 1999, 83.

71 Перић 1999, 83

72 Перић истиче да је у припрему за израду *Законоправила* уложен огроман труд и наводи да канонски део овог зборника чини *Синопис* Стефана Ефеског из VI века, на који је тумачења дао Алексеј Аристин. Истовремено, Перић указује да Свети Сава заобилази коментаре Теодора Валсамона (XII век), зато што је опширан и склон да цару припише одређена права која су црквеноуправне природе и у искључивој надлежности Цркве (Перић, 84).

73 Перић 1999, 83-84.

74 Уп. Перић 1999, 84.

75 Устав 1957, 1.

богослужење јавно врши и самостално управља и уређује црквеноверске послове⁷⁶. Према члану 2. овог Устава Српска Православна Црква има достојанство Патријаршије.⁷⁷

Према члану 1. Закона о Српској Православној Цркви „Српска Православна Црква је аутокефална са достојанством Патријаршије“.⁷⁸ Члан 1. Закона прописује и да Српска Православна Црква „своје верско учење јавно исповеда, своје богослужење јавно врши и самостално управља и уређује црквено-верске послове“.⁷⁹

Према члану 12. Устава Српске православне цркве, Српска Православна Црква је епископална и њена главна административна подела је на епархије, „како у црквенојерархијском тако и у црквеносамоуправном погледу“.⁸⁰ Члан 4. став 1. Закона о Српској Православној Цркви прописује да „црквена власт духовна, црквено-дисциплинска и црквено-судска, по уређењу Српске Православне Цркве, припада само Јерархији. Ту власт Јерархија врши преко својих јерархијских представника и органа“.⁸¹ Према ставу 2. овог члана „епископска власт у заједници са свештенством и народом, преко својих самоуправних представника и органа, уређује и управља пословима имовинским, задужбинским (закладним), фондовским, као и другим пословима, који ће се у Црквеном Уставу предвидети“.⁸²

Црквено-имовинска компонента права Цркве на самоодређење. Овај аспект права на самоодређење Српске православне цркве непосредно је повезан са божанским правом. Сергије Викторович Троицки истиче да „црква своје право на својину заснива на божанском праву, на вољи свог Оснивача“.⁸³ Троицки наглашава да је та воља „независна од државе (Јов. 4,8,12,6; Дела ап. 2, 44-45, 4, 34-37, 5, 1-11 и друго)“.⁸⁴ Такво гледиште Црква је у свом животу увек остваривала, па и онда када јој држава није признавала право на постојање. Црква је, истиче Троицки, и тада имала својину, само у облику других корпорација и инсти-

тута римског права или у облику приватне својине епископа.⁸⁵ Наведени аутор указује да је Православна црква то своје гледиште изразила у многим канонима (ап. 38, 40, 41; IV Вас. 26; VI Вас. 35; VII Вас. 12; Анкир. 15; Антиох 23, 25; и други).⁸⁶

Према члану 6. став 1. Устава Српске православне цркве, „Српска православна црква самостално управља и слободно располаже црквеном имовином, црквеним фондовима и задужбинама (закладама), у границама овога Устава и државних закона“.⁸⁷ У одељку V Устава (који носи назив Црквена имовина), у члану 235. прописано је да „Српска православна црква самостално управља и слободно располаже црквеном имовином, црквеним фондовима и задужбинама (закладама), као и својим приходима у границама канонских прописа и овог Устава“.⁸⁸

Према члану 2. став 1. Закона о Српској Православној Цркви, „Српска Православна Црква самостално управља и слободно располаже црквеном имовином, црквеним фондовима и задужбинама (закладама), у границама овог Закона и Црквеног Устава, а под врховним надзором Државе“.⁸⁹ Став 4. члана 2. Закона прописује да „имовина Српске Православне Цркве служи само циљевима Цркве, и не може се ни под којим видом од ње одузимати ни на друге циљеве употребљавати, осим у случају експропријације предвиђене Законом“.⁹⁰

Српска православна црква у Црној Гори, Митрополија црногорско-приморска и појам аутокефалије. Митрополија црногорско-приморска и Епархија будимљанско-никшићка канонски су успостављене пре осам векова.⁹¹ У канонско биће Српске православне цркве у Црној Гори уграђен је српски идентитет, култ Светога Саве и Косовски завет.⁹² Александар Раковић нарочи-

85 Троицки 2011, 262.

86 Троицки 2011, 262.

87 Устав 1957, 2.

88 Устав 1957, 46.

89 Закон 1929, 1

90 Закон 1929, 1.

91 Према члану 14. став 1. тачка 22. Устава Српске Православне Цркве црногорско-приморска епархија своје седиште има на Цетињу. Према ставу 2. овог члана архијереј епархије црногорско-приморске има по свом положају титулу Митрополита (уп. Устав 1957, 4). Свети архијерејски сабор Српске православне цркве на свом редовном заседању 2001. године донео је одлуку о обнављању епархије будимљанско-никшићке.

92 Раковић 2019, 168.

76 Устав 1957, 1.

77 Устав 1957, 1.

78 Закон 1929, 1.

79 Закон 1929, 1.

80 Устав 1957, 3.

81 Закон 1929, 1.

82 Закон 1929, 1.

83 Троицки 2011, 262.

84 Троицки 2011, 262.

Темнић

то истиче да је идентитет Српске православне цркве у Црној Гори изричито српски, „с потпуним континуитетом од кад је Сава Немањић 1219. основао Зетску епископију до данас“.⁹³

У време владавине династије Петровић Његош (1697-1918) Црна Гора јасно успоставља српски државни идентитет. Идеја вођа црногорских владара био је косовски завет.⁹⁴ Васиљ Јововић истиче да су владари светородне династије Петровића, који су себе сматрали настављачима династије Немањића, неговали култ Светог Саве.⁹⁵ Краљ

93 Раковић 2019, 168. Митрополија црногорско-приморска увек је била црква српско-православног карактера (Раковић 2015, 52). Црна Гора је, наглашава Раковић, на челу са династијом Петровић-Његош (1697-1918) била национална држава српског народа (Раковић 2015, 47), односно – „Црногорци су Срби, а Црна Гора је историјска држава српског народа“ (Раковић 2015, 46).

94 Раковић 2018, 199.

95 Јововић 2019, 256-257. Јововић наводи да је владика Данило (1697-1735) записао како је купио књигу „Житије Светога Саве“ и да Светог Саву назива првим архиепископом и учитељем српским. Митрополит Василије Петровић (1750-1766) посветио је песму Светом Симеону Мироточивом. У тој песми он се „обраћа светим српским краљевима да моле Христа Бога за помоћ у ослобођењу српског народа од Турака и обнављању српског царства“ (Јововић 2019, 257). У „Грлици“, првом часопису у Црној Гори, покренутом на иницијативу Петра II Петровића Његоша (1830-1851), године 1835. у првом делу штампан је црквени календар у коме је и име Светога Саве, који се празнично прославља као архиепископ српски (Јововић 2019, 257). У истом смислу се наводи и да Петар II Петровић Његош, стремићи ка слободи српског народа, „велича славу Немањића и њихових задужбина“ (Јововић 2019, 257). Као уметнички израз овог стремљења истиче се лик сердара Вукала из „Шћепана Малога“, уз речи које он изговара: „Весели се, праху Немањића, / Немањића и Гребљановића, / Јер ће ваше круне засијати, / Како јарко сунце на истоку, / Знамена се ваша развијати / Над велике ваше развалине, (...) / Сад пропојте, Високи Дечани / И лијепа лавро Студенице, / Свети спомен из вјечне читуље / За слободу падшим јунацима“ (в. Јововић 2019, 257). Јововић истиче и да је књаз / краљ Никола I Петровић Његош (1860-1918) ценио личност и дело Светог Саве и увиђао значај који је Свети Сава имао за српски народ. Он наводи и део поеме од двеста стихова под називом „Пјесма Светом Сави“, коју је краљ Никола написао 1912. године, уочи празника Светог Саве: „Српска црква би плакала / Да се Растко не појави; / Српској књизи и просвјети / Кам темељац он постави, / И завјешта у аманет / Да се Срби слогом вежу, / Да туђину рад' неслоге / И трвења не подлежу“ (Јововић 2019, 257). Јововић указује да се у овој песми, осим величања Светог Саве, изражавају и политичке идеје краља Николе. Такође истиче и да „у пјесми краљ Никола приказује Стефана Немању као свог претходника, а Црну Гору као државу коју је Стефан Немања засновао“ (Јововић 2019, 257). Стефана Немању и Светог Саву краљ Никола сматра утемељивачима Црне

Никола сматра да држава Црна Гора своје постојање темељи на средњовековној традицији Немањића.⁹⁶

Да ли је по свом бићу и идентитету Митрополија црногорско-приморска аутокефална? Одговор на ово питање захтева да се размотри садржина и значење појма *аутокефалија*.

Појам аутокефалије је, како то истиче Сергије Викторович Троицки, „потпуно канонски“.⁹⁷ Према његовом гледишту, „аутокефална црква представља цркву која не добија своју власт од друге цркве, већ од Оснивача цркве – Исуса Христа, преко хиротоније свог поглавара и других епископа, и то од стране својих епископа“.⁹⁸ Троицки наглашава да је аутокефална „само она црква која има своју самосталну епископску династију, тј. свој самостални извор власти“.⁹⁹ Хиротонија епископа једини је извор сваке црквене власти.¹⁰⁰

Богољуб Шијаковић указује да је права сврха *аутокефалије* „да се канонским путем призна еклисиолошка пуноћа једне помјесне цркве“.¹⁰¹ Према мишљењу Шијако-

Горе „на чијем државничком и духовном подвигу и подухвату почива Црна Гора – 'Српска Спарта'“ (Јововић 2019, 257-258). У складу с претходним, посебно се наглашава и да се за краља Николу суштина светосавске мисли састојала „у истрајном раду на духовном препороду и изградњи националног јединства српског народа“ (Јововић 2019, 258).

96 Јововић 2019, 258

97 Троицки 2011, 411.

98 Троицки 2011, 411. Догматско учење основ је поделе Православне цркве на аутокефалне. Троицки наглашава како „према том учењу, црква која се налази на земљи није потпуно самостално или савршено тело, већ је само један део цркве“ (Троицки 2011, 409). Он истиче да је други и важнији део цркве „на небу, на коме је једини прави субјект црквене власти – Исус Христ, са свим светим члановима цркве“ (Троицки 2011, 409). Такође се запажа и да, „као што се сви радијуси круга сједињују у његовом центру, тако се и поједине аутокефалне цркве сједињују у једној Глави цркве – Исусу Христу“ (Троицки 2011, 409).

99 Троицки 2011, 412. У овом контексту наводи се пример Кипарске цркве и посебно истиче да „када Трећи васељенски сабор у свом 8. правилу штити аутокефалност Кипарске цркве, која потиче још од апостола, он не помиње никакав други признак аутокефалности осим једног: хиротонију кипарских епископа од стране властитих епископа, чему даје највећи значај“ (Троицки 2011, 412). Поводом тога се закључује: „Тако се показује да основно језгро сваке аутокефалије чини хиротонија од стране властитих епископа. Аутокефалија постоји само тамо где постоји то језгро. А где нема тог језгра, не постоји ни аутокефалија“ (Троицки 2011, 413).

100 Троицки 2011, 411.

101 Шијаковић 2011а, 459.

вића то значи управо, у дословном смислу, „да та црква преко свог епископа посједује апостолски континуитет који исходи из Христа“, као *Главе Цркве*.¹⁰² Шијаковић истиче да „пуноћа епископског достојанства значи пуноћу апостолског предања и пуноћу цркве као тијела Христовог“.¹⁰³ Он затим закључује да „отуда је права аутокефалност епископалност“.¹⁰⁴

Љубомир Дурковић Јакшић такође наглашава да је хиротонија од својих епископа језгро аутокефалије. Дурковић посебно указује да „*свега овога није било у Епархији Црне Горе после 1766. јер је имала само једног епископа, ретко када двојицу, а понекад ниједног, што се дешавало кад и онај једини епископ умире (као што је био случај после смрти митрополита Висариона Љубише 1884, када је архим. Митрофан Бан био администратор тадашњих двеју епархија), све док други добије хиротонију у другој цркви, и то од епископа те цркве*“.¹⁰⁵ Исти аутор посебно истиче да „*историја не зна да је Епархија Црне Горе, која је имала скоро увек само по једног епископа, икада и од кога тражила аутокефалију, нити јој је то икад ико канонски дао, па зато није је ни имала*“.¹⁰⁶

102 Шијаковић 2011а, 459.

103 Шијаковић 2011а, 459.

104 Шијаковић 2011а, 459.

105 Дурковић Јакшић 2020, 84.

106 Дурковић Јакшић 2020, 86. Љубомир Дурковић Јакшић указује да је у време власти самодршца кнеза Николе Епархија Црне Горе неканонски представљена као „аутокефална“. Ово гледиште заснива се на, како наглашава аутор, несмотрено израженом мишљењу епископа Никодима Милаша које је „без правих и канонских доказа“ (Дурковић Јакшић 2020, 82). Посебну пажњу Дурковић Јакшић посветио је анализи ставова епископа Никодима Милаша (в. Дурковић Јакшић 2020, 74-83). С тим у вези, помиње се да у време кнеза Николе, који влада као самодржац, „*црквена власт, уколико је постојала, била је сасвим укључена у државну власт, односно потчињена вољи кнеза, који је њом неограничено управљао као сваким другим органом световне власти. У ствари то је био извршни орган кнежевe власти за црквене послове*“ (Дурковић Јакшић 2020, 82). Као доказ о аутокефалији Митрополије црногорско-приморске наводи се и грчка Синтагма из 1855. године коју су саставили грчки правници. Богољуб Шијаковић указује да позивање на Синтагму није аргумент који чини основаном тврдњу о аутокефалији Митрополије црногорско-приморске. То је, по његовом мишљењу, „аутодеструктиван аргумент“, јер тамо пише – да Митрополију црногорску помиње у рангу аутокефалне митрополије само један руски Синтагмат (а разлози за то су изгледа империјалне природе), при чему се она као таква у Синтагмату Велике гј. Цариградске патријаршије уопште не помиње, као и то да је Митрополија црногорска била под јурисдикцијом Пећког архиепископа (Шијаковић 2011а, 459). Ово

Богољуб Шијаковић указује и да „откад је Свети Сава 1219. основао међу осталима и Зетску епархију *никада*, ни у прошлости ни у садашњости, *нико из Црне Горе није затражио аутокефалност*“.¹⁰⁷

Митрополија црногорско-приморска није аутокефална. Међутим, након насилног и незаконитог укидања Пећке патријаршије 1766. године, које на основу одлуке турске власти спроводи Цариградска патријаршија наметнувши јој своју власт, једино се Епархија Црне Горе не потчињава фанариотској власти. Епископи Епархије Црне Горе не признају ни грчку ни турску власт, нити од тих власти зависе.¹⁰⁸

Ђоко Слијепчевић наводи да се владика Сава Петровић, због тешких околности у којима се нашла црква након укидања Пећке патријаршије, обраћао руском Светом Синоду. Међутим, такво обраћање није значило да се признаје власт руског Светог синода. Сава Петровић је тражио само његову подршку.¹⁰⁹ Слијепчевић наводи и случај Петра I Петровића Његоша. Због личних интрига својих противника, Петар I Петровић Његош пада у немилост код руског двора. Руски Свети синод му тада прети протеривањем у Сибир. Међутим, Петар I Петровић Његош подсећа руски Свети синод „на то да Српска православна црква у Црној Гори, од укидања Пећке патријаршије, живи својим самосталним животом у очекивању да се поврати пређашње стање“.¹¹⁰

Љубомир Дурковић Јакшић помиње закључак да је Епархија Црне Горе сачувала црквено-правни континуитет и традицију Српске пећке патријаршије „благодарети томе што је Црна Гора успела да се одржи као независна земља“.¹¹¹ Он наводи и гледиште „да је Епархија Црне Горе једини наследник Пећке патријаршије“.¹¹² У том смислу и Далибор Ђукић у свом предавању одржаном на Правном факултету Универзитета у Београду 6. марта 2020. године, под називом „*Богу божије, а цару цареве – црквена имовина у Црној Гори од XIX века до данас*“, наглашава да је Епархија Црне Горе „природни наследник идеје о самосталности Пе-

питање детаљно се разматра у Дурковић Јакшић 2020, 57-73.

107 Шијаковић 2011а, 459.

108 Уп. Дурковић Јакшић 2020, 13-15.

109 Уп. Слијепчевић 1991, 226.

110 Слијепчевић 1991, 226.

111 Дурковић Јакшић 2020, 55.

112 Дурковић Јакшић 2020, 55.

Темнић

ћке патријаршије“.¹¹³ Шијаковић посебно истиче и да „аутокефалност и догматско-канонско јединство Цркве Христове чува и остварује Митрополија црногорско-приморска већ осам вјекова откад ју је основао Свети Сава на тиватској Превлаци у манастиру Светог Арханђела Михаила 1219. године“.¹¹⁴

Његова Светост Патријарх Српски Варнава у Беседи којом је отворио Прво заседање Патријаршијског савета у Сремским Карловцима, на дан 29/16. маја 1934. године, казује да „док је цео српски народ јужно од Саве и Дунава трпео нечувена страдања под турском влашћу, само горе на висинама кршне Црне Горе, у једном маленом куту Српства, пламтело је кандило слободне српске црквице, једног малог огранка Пећке Патријаршије... Тај малени крај, та слободна државица српска била је у овом петвековном времену робовања једина оаза, где се вера у потпуности у духу и по начелима Светосавске Цркве могла слободно исповедати“.¹¹⁵

Стварање државе Срба, Хрвата и Словенаца изнедрило је услове за уједињење свих покрајинских цркава. Ђоко Слијепчевић наглашава да „после низа деценија, живећи под различитим историјским околностима и, једним делом, под туђинском државном влашћу, и носећи се са разним невољама, нашли су се сада скоро сви делови некадашње Пећке патријаршије заједно“.¹¹⁶

Слијепчевић нарочито наглашава да су предрадње предузете за уједињење свих покрајинских цркава у једну целину имале за циљ да се то уједињење обави канонским путем.¹¹⁷ Патријарх Српски Варнава истиче да је уједињење свих засебних црквених области требало да се спроведе редовним и канонским путем.¹¹⁸

113 Предавање је одржано у организацији Правног факултета Универзитета у Београду и Клуба пријатеља Римског права и антике – Forum Romanum, поводом контроверзног Закона о слободи вјероисповести или увјерења и о правном положају вјерских заједница Републике Црне Горе. У овом раду коришћен је снимак предавања на Радију Светигора (в. Ђукић 2020).

114 Шијаковић 2011а, 460.

115 Патријарх Варнава 1935, 31.

116 Слијепчевић 1991, 556. Изван граница новостворене државе, а самим тим и изван граница уједињене Српске православне цркве, остају градови Задар, Скадар и Будим, градови који у црквеној и националној историји играју важну улогу (Слијепчевић 1991, 556).

117 Слијепчевић 1991, 557.

118 Патријарх Српски Варнава беседи: „Са политичким ослобођењем српски народ је истовремено постигао и своје црквено ослобођење и уједињење. Свуда, по свим

Припреме за проглашење уједињења започињу 31. децембра 1918. године. Тада се у Сремским Карловцима састала конференција свих делова Српске православне цркве, а 26. маја 1919. године збор свих српских православних епископа одлучио је да изврши црквено уједињење.¹¹⁹

На конференцији која је одржана 31. децембра 1918. прочитана је одлука босанско-херцеговачких епископа од 14. децембра исте године, којом они изражавају вољу да се уједине са осталим деловима Цркве.¹²⁰ На тој конференцији прочитана је и одлука Светог синода карловачке митрополије о уједињењу.¹²¹ Митрополит Црне Горе Митрофан Бан није због болести био у могућности да присуствује овој конференцији. Међутим, почетком 1918. године он је одобрио црквено уједињење.¹²²

Краљевским указом од 17. јуна 1920. године регент Александар проглашава одлуку епископа Српске православне цркве о црквеном уједињењу. У Одлуци се наглашава да је циљ проглашавања уједињење Српске православне цркве у краљевини.¹²³ Свечано уједињење Српске православне цркве проглашава се 12. септембра 1920. године,

крајевима, у које је на завршетку рата била допрла и продрла победничка ослободилачка српска војска, постојала је црква православна. Само ове црквене области, иако прожете духовним јединством и верне заветима Светосавске Цркве, биле су политичким границама и црквено-управно одвојене“ (Патријарх Варнава 1935, 37).

119 Слијепчевић 1991, 557.

120 Слијепчевић 1991, 557.

121 Слијепчевић 1991, 557.

122 Слијепчевић 1991, 557. Одлуку о црквеном уједињењу донео је Свети синод на седници која је 16. децембра 1918. године одржана на Цетињу. Ова одлука је оспоравана имајући у виду да, према Уставу Светог синода у Књажевини Црној Гори, Синод нема овлашћење да одлучује о присаједињењу или промени границе цркве. Далибор Ђукић указује да Устав Синода у Књажевини Црној Гори није највиши правни акт Цркве као што ни Устав Српске православне цркве није њен највиши акт. Ђукић истиче да све православне цркве обавезују кодификовани канони који су потврђени на свим васељенским саборима. Према тим канонима највиши орган једне православне цркве је Сабор епископа. На основу кодификованих канона сабор епископа овлашћен је да одлучује о промени границе цркве и о њеном уједињењу са другим црквама. У складу с тим, одлуку о црквеном уједињењу донео је Сабор епископа који је, саобразно кодификованим канонима православне цркве, овлашћен да одлучује и о црквеном уједињењу. Одлуку од 16. децембра 1918. године потписали су епископи Митрофан Бан, Гаврило Дожић и Кирило Митровић (в. Ђукић 2020).

123 Уп. Слијепчевић 1991, 559.

на дан свих српских светитеља, у саборској дворани патријаршијског двора у Сремским Карловцима.¹²⁴

Црквено-имовинска компонента права на самоодређење Српске православне цркве у Црној Гори. На основу анализе општих и појединачних аката који се односе на статус црквене имовине у Црној Гори, у периоду од 1868. до 1918. године, закључује се „да су цркве и манастири у Црној Гори били имаоци права својине“.¹²⁵ То право било је ограничено „јер је свако располагање црквеном имовином подлегало претходном одобрењу надлежних државних власти“.¹²⁶ Поводом тога, Далибор Ђукић истиче „да ограничење права не значи да право не постоји. Напротив, ограничења су доказ да право постоји, али је право својине на ствари ма које имају нарочит значај за друштвену заједницу ограничено у оној мери у којој то изискује заштита општег интереса“.¹²⁷

Своје гледиште Ђукић образлаже путем анализе одлука благовештенске скупштине, објављених у Црногорском годишњаку „Орлић“ за 1869. годину, Манифеста књаза Николе из 1895. године, Општег имовинског законика Валтазара Богишића из 1888. године, Устава православних конзисторија у Књажевини Црној Гори из 1904. године, као и путем анализе Грађе из Архива Југославије коју је прикупила Стручна комисија за разграничење државног од црквено-манастирских имања у Црној Гори и регулисање односа између заветинара-закупаца и црквених власти.

На основу одлука благовештенске скупштине, одржане 1868. године, извршено је раздвајање државне, владарске и личне својине.¹²⁸ Скупштина је детаљно прописала шта спада у имовину цетињске цркве и ту имовину предала је на управу митрополиту као „беспосредном одговорнику“.¹²⁹ Скупштина установљава ограничење према коме митрополит „уз знање власти може да купи, прода или поклони црквену имовину“.¹³⁰ Ђу-

кић закључује да „дакле, није држава та која учествује у правном послу и која располаже црквеном имовином, већ митрополит“.¹³¹

Указ књаза Николе од 17. јуна 1895. године говори о цетињском манастиру. Истовремено, Указ наглашава српски карактер црногорске државности. Указ истиче да је Цетињски манастир-задужбина Ивана Црнојевића, „последњег независног српског Владоаца“, сачувао у континуитету државну мисао и да је сачувао једину епископску столицу од оних које је Свети Сава утемељио у српској држави.¹³² Указом се констатује да је на цетињском пољу, које је манастирска својина, основана варош. За све куће у Цетињу Указ утврђује обавезу плаћања лактарине (аренде, закупнине).¹³³ Указ посебном одредбом Цетињском манастиру потврђује право својине земљишта на коме се цетињска варош као престоница подиже. Њим се нарочито даје на знање да је то земљиште, као свето и неприкосновено, за сва будућа времена у искључивој својини Цетињског манастира.¹³⁴ Ђукић истиче и да би заиста било тешко, практично немогуће, релативизовати одредбе Указа књаза Николе из 1895.

131 Ђукић 2019, 19. Разлози због којих држава истрајава на томе да буде упозната са актима о располагању црквеном имовином су у догађањима која претходе скупштини из 1868. године. Ђукић наводи да је књаз Никола 1864. године наредио да се напише земља оних манастира којима се слабо управљало и да се та земља понуди народу у закуп. По наређењу књаза Николе одређена је и плата монасима, а овај опит показао се као плононосан. Циљ реформе из 1868. године био је преусмеравање прихода од манастирских имања у посебну касу из које би се издвајала средства за издржавање учитеља и питомаца школа. Од стечених прихода монасима је исплаћивана само плата (уп. Ђукић 2019, 19-20). Поред осталог, Ђукић закључује да је држава „имала интерес да сва манастирска и црквена имања буду дата под закуп и да донесу што је могуће већи приход“ (Ђукић 2019, 20). Зато је црква као стварни власник била у обавези да обавести државне власти о свакој промени која се односила на те непокретности као што је променакупаца, промена износа закупнине или евентуална продаја непокретности. Поводом овога истиче се да о успешности наведене реформе сведочи пример манастира Острог. Тај манастир је 1867. године био у дефициту 34 фиорина да би након реформе остварио суфицит који се кретао у износу између 5000 и 5600 фиорина. У складу с тим, закључује се да је држава „имала легитиман интерес да установи ограничење права својине на црквеној имовини, али титулар тог права није промењен. Он је увек био и остао исти“ (Ђукић 2019, 20).

132 Уп. Ђукић 2019, 20.

133 Ђукић наглашава да је нарочито битно коришћење термина *манастирска својина* (Ђукић 2019, 20).

134 Уп. Ђукић 2019, 20.

124 Слијепчевић 1991, 559.

125 Ђукић 2019, 18.

126 Ђукић 2019, 18.

127 Уп. Ђукић 2019, 18-19.

128 Ђукић 2019, 18.

129 Ђукић 2019, 19. Ради се о једној од првих значајнијих финансијских реформи у Црној Гори. Приходи од црквених и манастирских имања пренети су у посебну касу. Из те касе финансирани су црква и просвета, док су црквена имања раздвојена од владарских и државних. Уп. Ђукић 2019, 19.

130 Уп. Ђукић 2019, 19.

Темнић

године.¹³⁵

Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору донет је у време књаза Николе. Законик у члану 10. прописује да „сваки је човјек... имаоник, тј. у границама законским сваки је потпуно властан имати своју сопствену имовину: тећи је, уживати и њоме располагати по вољи. Нико ме се имаоништво... у опште закратити не може“.¹³⁶ Према члану 14. став 1. Законика „осим рођених људи... тј. личних имаоника, имаоници могу још бити: и Кућа, и општина, и црква, и држава, и заклада... и у опште свака установа којој закон признаје ту особитост“.¹³⁷ Црквама се, према томе, признаје правни субјективитет и оне имају могућност да буду имаоци права својине.¹³⁸

У цркве спадају све црквене установе којима унутрашњи прописи цркве признају правни субјективитет.¹³⁹ Особеност њиховог правног субјективитета прецизира члан 716. Законика. У ставу 1. члана 716. прописује се да су имаоници „православне цркве, манастири и друге црквене установе којима ту особеност признају црквона правила или црквона Власт, а то признање није у опреци са државним законом“.¹⁴⁰ У ставу 2. овог члана прописује се да „то исто буди речено и о црквама и црквоним уредбама других хришћанских исповиједи које држава

признаје“.¹⁴¹

Цркве и манастири изједначени су са свим осталим имаоцима својине а једина је разлика „у чињеници да је за располагање црквеном имовином потребна сагласност државних власти“.¹⁴² Ђукић истиче да је то ограничење уведено „из разлога што износ државних прихода зависи од црквене имовине, па самим тим држава има интерес да се та имовина само увећава и да се њом располаже само у изузетним случајевима“.¹⁴³ У том смислу Ђукић указује да „заправо, интенција црногорског законодавца је да располагање црквеном имовином буде изузетак, који ће врло рестриктивно одобравати државне власти. У сваком случају право својине остаје неокрњено и имаоци тог права су црквеноправни субјекти“.¹⁴⁴

Текст члана 109. Устава православних конзисторија у Књажевину Црној Гори из 1904. године недвосмислено упућује на закључак да држава не располаже непокретном црквеном имовином већ је овлашћена да даје одобрење на основу кога се може извршити пренос права својине на црквеној непокретности.¹⁴⁵ Према члану 109. Устава

141 Bogišić 2004, 151.

142 Ђукић 2019, 23.

143 Ђукић 2019, 23.

144 Ђукић 2019, 23. Ђукић указује да се заговорници гледишта да је црквена имовина у Црној Гори била у државном власништву позивају на члан 719. Законика, према којем „непокретна добра православних цркава и манастира не могу се никако продавати или иначе уступати, без нарочита допуштења државне Власти“ (Bogišić 2004, 163). На основу ове одредбе изводи се закључак о врховној, сувереној власти државе над црквеним верским објектима у Црној Гори. Ђукић истиче да је овде, „заправо, реч о ограничењу права својине, а не о пропису којим се признаје да је држава титулар права својине на непокретној црквеној имовини“ (Ђукић 2019, 21). Он указује да у члану 719. Законика није наведено како држава располаже непокретним добрима православних цркава већ је указано да држава даје нарочито допуштење. Између термина располагати и допустити „постоји јасна и суштинска разлика“ (Ђукић 2019, 21). Црквеноправни субјект као титулар права својине задржава право располагања. Под претпоставком да црква затражи дозволу за продају одређене непокретности и добије „нарочито допуштење“ државних власти, па у међувремену одустане од продаје, то не значи да је пренос права својине извршен. Не ради се о једном од начина стицања својине (Ђукић 2019, 22). Ђукић закључује да је, дакле, ипак „црква та која, уз дозволу државе, располаже својом непокретном имовином, што даље значи да је ималац права својине. Држава увек има суверену власт и то је неспорно“ (Ђукић 2019, 22).

145 Уп. Ђукић 2019, 23. Ђукић цитира члан 109. Устава православних конзисторија у Књажевину Црној Гори из 1904. године: „Непокретна добра црквена не

135 Ђукић 2019, 20. Наведени аутор указује и на покушаје релативизације Указа књаза Николе из 1895. године. То је тврдња да је Цетињски манастир био једини изузетак у односу на општи правни режим у коме је црквена имовина била у државној својини. Тај изузетак прописан је због изузетног значаја Цетињског манастира. Према мишљењу Ђукића, тај аргумент није валидан „јер се њим може оспорити свака тврдња због малог броја релевантних извора из којих се види да су цркве и манастири у књажевину и краљевину Црној Гори уживали право својине“ (Ђукић 2019, 21). Ђукић указује и на гледиште према коме је Цетињски манастир имао својину над цетињским пољем, док је сам манастир био у својини државе. Ђукић истиче да конструкција према којој манастир који не поседује себе поседује целу црногорску престоницу, „иако је данас могућа, крајем 19. века у Црној Гори сигурно није била правно ни фактички остварива“ (Ђукић 2019, 21). Према његовом мишљењу, ради се о покушају да се релативизују „одредбе акта који јасно и недвосмислено потврђује Цетињском манастиру од раније стечено право својине, док се аналогјом може закључити да су то право имали и други црквеноправни субјекти“ (Ђукић 2019, 21).

136 Bogišić 2004, 11.

137 Bogišić 2004, 11.

138 Ђукић 2019, 22.

139 Ђукић 2019, 22.

140 Bogišić 2004, 151.

одобрење државе је обавезно. Ђукић истиче да су у овом погледу одредбе Устава православно-консисторија усаглашене са одребама Општег имовинског законика.¹⁴⁶

Грађа из Архива Југославије (коју је прикупила Стручна комисија за разграничење државног од црквено-манастирских имања у Црној Гори и регулисање односа између заветинара-закупаца и црквених власти). Стручна комисија за разграничење државног од црквено-манастирских имања у Црној Гори и регулисање односа између заветинара-закупаца и црквених власти прикупила је обимну документацију на основу које су цркве и манастири доказивали своја права на имовину која је предмет спора.¹⁴⁷ Документи које је Комисија прибавила недвосмислено потврђују да су црквено-правни субјекти, и то претежно манастири,

могу се продавати, замјењивати или иначе уступати. Ако интерес дотичне цркве захтијева да би требало какво добро продати или промијенити са другим, у оваквом случају консисторија ће претходно учинити све потребне извиђаје и тада ће поднијети предлог Министарству просвјете и црквених дјела. Последња ријеч у оваквим стварима припада Књажевској Државној власти“ (Ђукић 2019, 23).

146 У погледу тврдњи да је држава била власник непокретних православно-добра јер само она одлучује о могућности продавања или уступања тих добара и да црква није имала својину већ је имала државину непокретних православно-добра, Ђукић указује да неспорна чињеница о обавезности дозволе државе за предузимање аката располагања тим добрима не значи да се имовина цркве налазила у својини државе (Ђукић 2019, 23). Он истиче да суштинско питање „није ко даје дозволу већ ко располаже“ (Ђукић 2019, 23). Део одредбе члана 109. Устава према којој „последња реч у оваквим стварима припада Књажевској државној власти“ треба, сматра Ђукић, тумачити у смислу наглашавања обавезности државног одобрења (Ђукић 2019, 23). Према његовом гледишту, „тврдња да тражење државне дозволе значи да црква није имала права својине нема никаквог правног смисла“ (Ђукић 2019, 23). Ђукић посебно истиче да право својине власника културног добра може и данас бити подвргнуто драстичним ограничењима, али и поред њих власник у одређеном обиму задржава сва својинска овлашћења (Ђукић 2019, 23-24).

147 Ђукић 2019, 25. Комисија је основана на основу Закона о дванаестинама за месеце август-новембар 1925. године и Финансијског закона из 1927/28 године. Министар вера 1927. године прописује упут за разграничење између државних и црквено-манастирских имања у епархијама црногорско-приморској-Цетиње, захумско-рашкој-Никшић и пењској у Црној Гори и регулисање односа између заветинара-закупаца и црквено-манастирских добара, с једне стране, и црквених власти с друге стране. Тако је заокружен правни оквир за конституисање и рад Комисије (Ђукић 2019, 25).

били носиоци права својине у Краљевини Црној Гори.¹⁴⁸

Ђукић наводи спор између Консисторије цетињске и Општине вароши Цетиње у вези права својине на земљишту на коме је подигнута варош Цетиње и наплате лактарине коју је прописао књаз Никола 1895. године. Он истиче да у том спору посебан значај има један од сачуваних докумената – допис Цетињске консисторије, упућен председнику Општине Вароши Цетиње Спасоју Пилетићу.¹⁴⁹ У допису се наводи да је претходни председник Општине вароши Цетиње затражио од митрополита да се за ново варошко гробље уступи део земљишта манастира Цетиње. Консисторија дописом обавештава Општину да ће Управа манастира радо изаћи у сусрет жељи општине и да ће уступити земљиште за ново варошко гробље. Консисторија је дала предлог да се формира комисија која ће изабрати одговарајуће место за гробље. На основу тог предлога Управа манастира ће изабрати комад земљишта уступити општини. Истовремено, у допису се наглашава да ће то земљиште „за вазда остати својина Цетињског манастира“.¹⁵⁰ Манастир Цетиње био је носилац права својине на земљишту које му је припадало. Управа манастира одлучивала је на који начин ће се то земљиште користити.¹⁵¹

Ђукић наводи и спор између Православне консисторије и Саве Т. Јовановића који је користио гору манастира Брчели, али од 1910. године није плаћао аренду. Ђукић цитира навод садржан у више аката Митрофана Бана да „Гора која је за дуг узета од пок. Андрије Никова Јовановића из Брчела остаје у потпуној власттини манастира Брчелског“.¹⁵² Слична констатација садржана је и у акту манастира Брчели који је потписао јеромонах Макарије Ђуришић. Ђукић запажа да термин „потпуна власттина“ који користи митрополит Митрофан Бан неодољиво подсећа на римски концепт својине који се може изразити синтагмом *plena in re potestas*.¹⁵³ Ђукић посебно истиче да тим термином сигурно није означавано право плодоуживања или неко крње право својине.¹⁵⁴ У том смислу, он указује да се и

148 Ђукић 2019, 25.

149 Ђукић 2019, 25.

150 Уп. Ђукић 2019, 25.

151 Ђукић 2019, 26.

152 Ђукић 2019, 26.

153 Ђукић 2019, 26.

154 Ђукић 2019, 26.

Темнић

у Општем имовинском законнику „термином власттина означава право својине“.¹⁵⁵ Према његовом мишљењу, „мало је вероватно да митрополит Митрофан Бан, који је на трону црногорских митрополита провео скоро 35. година и који је обављао бројне државне и црквене функције, није познавао обим и садржај права које манастирима признаје правни поредак Црне Горе“.¹⁵⁶ У том смислу, Ђукић истиче како је једини логичан закључак „да акти Митрофана Бана недвосмислено указују да су манастири имали пуно право својине над својом покретном и непокретном имовином“.¹⁵⁷

Право на самоодређење Српске православне цркве у Црној Гори и Закон о слободи вјероисповести или увјерења и правном положају вјерских заједница Републике Црне Горе. Француски академик Рене Ремон сматра да између некадашње конфесионалне државе и државе која одбија да зна било шта о постојању цркава постоји нови тип односа у оквиру којих држава добија потпуно нову улогу. То је „држава која не улази у питања доктрине, која без изузетка брани своју независност и право сваког грађанина да слободно бира своје верско уверење, и која с различитим религијским заједницама одржава срдчане односе утемељене на међусобном поверењу“.¹⁵⁸

Режим који је након избора у Црној Гори 30. августа 2020. године (делимично) сишао са власти, окарактерисан као *постмодерна аутократија*,¹⁵⁹ у погледу верске слободе показао је два лица. Република Црна Гора штитила је верска уверења грађана и верских заједница тако што је њена Влада потписала темељни уговор са Светом столицом 24. јуна 2011. године, чиме су уређени односи са Римокатоличком црквом.¹⁶⁰ Влада Црне Горе уредила је и односе са Исламском заједницом склапањем уговора о уређењу односа од заједничког интереса 30. јануара 2012. године.¹⁶¹ Такође, уговор о уређењу односа од заједничког интереса потписан је 31. јануара 2012. године и са Јеврејском заједницом у Црној Гори.¹⁶² Међутим, није било ништа од предлога темељног уговора

са Владом Црне Горе који је 20. априла 2012. године поднела Српска православна црква у Црној Гори.¹⁶³ Саобразно са ширењем антисрбизма и применом етничког инжењеринга и Српска православна црква је обесправљена, што је представљало друго лице односа постмодерне аутократије према верској слободи.

Тадашњи режим, у периоду када закон којим се уређује верска слобода није донет, право на самоодређење Српске православне цркве урушио је тако што је узурпирао канонскоправну надлежност Цркве. Режим признаје Митрополију црногорско-приморску као једину *канонску* цркву у Црној Гори иако нема никаква канонскоправна овлашћења за такав акт.¹⁶⁴ Истовремено, како то посебно истиче Богољуб Шијаковић, режим се „оглашавао ненадлежним (управо гдје само власт има надлежност, кривичноправну) у бројним примјерима узурпације богослужбених објеката те исте цркве од стране групе антицрквених деликвената, који су ослобођени сваке одговорности ваљда само због тога што су сами себе назвали такође 'црквом' (уз додатак 'црногорска' и 'православна' као политички бренд)“.¹⁶⁵

Логичан наставак ових активности тадашњег режима јесте усвајање Закона о слободи вјероисповести или увјерења и правном положају вјерских заједница Републике Црне Горе¹⁶⁶ који је, посматран у светлу права на самоодређење Српске православне цркве у Црној Гори, дискриминаторан правни акт. Другим речима, овај Закон представља акт злоупотребе цивилизацијских правних принципа на којима се заснива верска слобода. Истовремено, то је чин којим се узурпира право на самоодређење Српске православне цркве у Црној Гори. Тиме је непосредно обесправљена управо верска слобода.

Злоупотреба цивилизацијских принципа на којима се заснива верска слобода, законска решења о имовини Цркве и узурпација права Цркве на самоодређење. У формално-правном смислу законским решењима која су ступила на снагу јануара

155 Ђукић 2019, 26.

156 Ђукић 2019, 26.

157 Ђукић 2019, 26.

158 Remon 2017, 229.

159 Шијаковић 2011а, 455.

160 Раковић 2015, 106.

161 Раковић 2015, 106-107.

162 Раковић 2015, 107.

163 Раковић 2015, 107.

164 Шијаковић 2011а, 458.

165 Шијаковић 2011а, 458.

166 У даљем тексту Закон. Наведени Закон о слободи вјероисповести или увјерења и правном положају вјерских заједница објављен је у „Службеном листу Црне Горе“ бр. 074/19 од 31. децембра 2019. године (Закон 2019; в. основне одредбе, чл. 1-17 Закона).

2020. године усвајају се принципи на којима се заснива законодавство Европске уније и принципи садржани у међународним правним актима, на којима се заснива верска слобода. У поменутом формално-правном смислу прокламује се и право верске заједнице на самоодређење.¹⁶⁷ Међутим, ови принципи су само фасада иза које се крије реални циљ доношења Закона – а то је да се кроз правна решења, заснована на кривотворењу историјских и црквено-правних чињеница о идентитету и имовини Цркве, изврши деструкција правног субјективитета Српске православне цркве у Црној Гори.

Уређивање односа у домену религијске структуре друштва засновано је и на свести да држава, када је у питању Црква, „овдје не производи онтолошки реалитет већ правни реалитет: признала држава цркву или не, црква у свом идентитету, у својој пуноћи, постоји независно од тога“.¹⁶⁸

У ствари, правни реалитет Закона урушио је онтолошки реалитет Цркве. То показују законска решења о имовини Цркве и законска решења о регистрацији верских заједница.

Имовина Српске православне цркве у Црној Гори проглашена је за културну баштину,¹⁶⁹ а културном баштином располаже држава. Суштински, законским решењима која су ступила на снагу јануара 2020. године извршена је конфискација имовине Српске православне цркве у Црној Гори. То је врхунац државног волунтаризма у домену верске слободе. У том смислу се и констатује да је неприродно „и противно достигнућима легислативног развоја у овом времену да у једној, наводно секуларној држави, постоји државна својина над верским објектима и имовином верских заједница, коју

та држава која пропагира слободу вероисповести, извесно је, додељује у својину или државину (правом коришћења) било којој верској заједници“.¹⁷⁰

Законска решења из 2020. године о регистрацији верских заједница сасвим непосредно и смишљено су угрозила православну вероисповест у Црној Гори.¹⁷¹ Према овим законским одредбама из 2020. године верска заједница је обавезана да поднесе пријаву за регистрацију, иако на просторима Републике Црне Горе постоји и чинодејствује вековима.¹⁷² Међутим, та правно-историјска чињеница је занемарена.

Тако би Свети архијерејски синод, примењујући законске одредбе о регистрацији, био у обавези да поново оснује митрополију. Та митрополија не може да буде правни следбеник постојеће митрополије – Митрополије црногорско-приморске, с обзиром на то да се, као део верске заједнице чије је седиште ван територије Црне Горе, оснива и уписује поново.¹⁷³

Новооснована Митрополија црногорско - приморска у свој назив не може да унесе додатак „Српске православне цркве“ у било ком облику, јер је у том називу обележје друге државе. Пошто, у смислу наведених правних одредаба, новооснована митрополија не произилази из постојеће, то се црквена имовина третира као ничија ствар (*res nullius*) односно ствар без власника, и постаје државна својина.¹⁷⁴ Законом се, у ствари, институционализује нестанак Митрополије црногорско-приморске.

Законска решења о регистрацији, која су ступила на снагу јануара 2020. године,

¹⁷⁰ Đurić 2020, 1.

¹⁷¹ В. Đurić 2020, 1.

¹⁷² Према члану 14. став 1. Закона, „вјерска заједница, односно организациони дио вјерске заједнице чије је сједиште у иностранству (у даљем тексту: вјерска заједница) стичу својство правног лица у регистру вјерских заједница који води Министарство“. Према одредби члана 16. став 1. Закона „пријаву за регистрацију вјерске заједнице, Министарству подноси лице овлашћено за заступање вјерске заједнице“, док се у ставу 2. прописује да „пријава из става 1. овог члана садржи: 1) назив вјерске заједнице који се мора разликовати од назива других вјерских заједница и не смије садржати службени назив друге државе и њена обиљежја“. Према члану 17. Закона, „организациони дио вјерске заједнице који дјелује у Црној Гори, а чије је сједиште у иностранству који до сада није био пријављен код надлежног органа у Црној Гори, уз пријаву из члана 16. овог Закона, прилаже и одлуку надлежног органа те вјерске заједнице за упис у Регистар.“

¹⁷³ Уп. Đurić 2020, 1.

¹⁷⁴ Уп. Đurić 2020, 1.

¹⁶⁷ Према одредби члана 6. став 1. Закона верска заједница је добровољно, непрофитно удружење лица исте вероисповести. Она се оснива са циљем да се јавно или приватно испољава вера и врше верски обреди. Верска заједница има своју структуру, унутрашња правила и верско учење.

¹⁶⁸ Шијаковић 2011а, 466.

¹⁶⁹ Према законским одредбама верски објекти и земљиште које користе верске заједнице на територији Црне Горе, који су изграђени, односно прибављени из јавних прихода државе или су до 1. децембра 1918. године били у државној својини, а за које нема доказа о праву својине верских заједница, културна су баштина Црне Горе која је у државној својини. Према законским решењима, верски објекти изграђени на територији Црне Горе заједничким улагањима грађана до 1. децембра 1918. године такође су културна баштина која је у својини државе. В. члан 62. Закона.

Темнић

противна су свим законским одредбама о стицају својине и правима власника на територији Црне Горе, „од Богишића и краља Николе, преко Александра и Брозовог режима до Ђукановићевог режима“.¹⁷⁵

Идеја о промени верског идентитета стварни је циљ доношења Закона. Као продукт политичке злоупотребе правно-историјских и црквено-историјских чињеница, законска решења која су ступила на снагу 2020. године уподобљавају се давно постављеном циљу, а то је одвајање Црне Горе од њених аутентичних српских и православних корена. Деструкција правног субјективитета Српске православне цркве у Црној Гори у функцији је остварења тог циља. У складу с њим, најсажетије речено – српски народ у Црној Гори треба да се поунијати, односно да постане саставни део западне цивилизацијске сфере. Законска институционализација узурпације имовине Српске православне цркве у Црној Гори завршни је део процеса у којем се разара светосавско биће Српске православне цркве у Црној Гори.

У дубини идеје о реконструкцији националног идентитета, како то наглашава Миша Ђурковић, „лежи настојање да се промени верски идентитет грађана“.¹⁷⁶ Идеолошку потку законских решења представља „дукљанско“ тумачење историје, према којем су Црногорци проглашени за ексклузивне потомке античких и / или словенских Дукљана.¹⁷⁷ Раковић указује да

175 Đurić 2020, 1.

176 Ђурковић 2013, 143. Овај аутор наводи да се раније „показало да је покатоличавање делова српског етничког простора водило њиховом трајном отуђивању из српског идентитета и да су сви покатоличени Срби временом постали Хрвати“ (Ђурковић 2013, 143-144). Ђурковић наводи и да план за покатоличавање Црне Горе следи напрте које су поставили Пилар и Шуфлај. Пре њих то су учинили аустроугарски интелектуалци. У основи плана за покатоличавање је прича о Дукљи као католичкој територији која је од стране Немањића (Светога Саве) насилно преведена у православље. Ђурковић наглашава да се у том циљу „постојање Барске надбискупије користи да би се доказивало наводно несрпско порекло њене пастве, иако су њени верници себе јасно одређивали као Србе, а многи и данас славе славу“ (Ђурковић 2013, 144). Стратегија покатоличења Црне Горе постоји још од Савића Марковића Штедимлије који је, како наглашава Ђурковић, „као први корак тражио аутокефалност Црногорске православне цркве, дакле њено одвајање од Српске православне цркве, а као други њено унијаћење, односно прихватање духовне превласти Ватикана, да би се у трећем кораку процес окончао преласком у римокатолицизам“ (Ђурковић 2013, 144).

177 Раковић 2015, 80.

су Дукљане и „Црвене Хрвате“ хрватски идеолози третирали као синониме. Те ставове прихватили су прохрватски оријентисани Црногорци који нису били честа појава све до последње деценије 20. века.¹⁷⁸ Ово се наслања и на друге процесе хрваћења и католичења различитих, изворних делова српског етноса и његовог етничког простора, у складу с применом одговарајућег етничког инжењеринга. Све то је такође у вези и са покушајима додатног ширења западне цивилизације на уштрб изворних српских територија.

У дотичном смислу је упућујуће и запажање Владимира Димитријевића који указује – „да би Црна Гора коначно постала ‘Црвена Хрватска’, како су о томе маштале црногорске усташе Секула Дрљевић и Савић Марковић Штедимлија, и о чему сањају њихови данашњи потомци Монтенегрини, неопходно је да сва буде поунијаћена и да папу призна као свог духовног оца. Вековима је рађено на томе, па, наравно, и у новије време.“¹⁷⁹ Димитријевић поставља следећа питања: „Зар је случајно да хрватске ‘ватиканције’ (израз *владике будимског Данила*) Боку зову ‘заљевом хрватских светаца’? Зар је случајно да је претеча данашњег погрома Јеврем Брковић почетком последње деценије 20. века тврдио да је Црна Гора била римокатоличка док је ‘геноцидни Сава Немањић’ није ‘поправославио’?“¹⁸⁰

Подразумева се, у сличним контекстима се намера о спровођењу непосредне геноцидне праксе, која се континуирано спроводила и још увек спроводи над српским народом (а о чему постоје небројени подаци, као што су непосредно показали многи аутори), маскира представама о „српској кривици“, у циљу даљег неометаног одвијања процеса етничког инжењеринга и пратећег, поменутог реалног геноцида. Сасвим сходно томе, као што смо претходно наговорили и као што закључује Александар Раковић, „црногорски сепаратисти данас црпе мноштво идеја из правашко-франковачке идеологије која је кроз усташтво спровела геноцид над Србима, Јеврејима и Ромима“.¹⁸¹

178 Раковић 2015, 80.

179 Димитријевић 2020, 1.

180 Димитријевић 2020, 1. Поред осталог, Димитријевић указује да Часлав Копривица „у свом огледу ‘Зашто се Острог брани на Андрићевом венцу’ јасно уочава трагове папске геополитике у темељу настојања да се СПЦ у Црној Гори одузме имовина“ (Димитријевић 2020, 1).

181 Раковић 2019, 196. Поводом овога, в. најпрве поглавља „Наци-фашисти и прво рађање црногорске

Црногорска православна црква (као завршни циљ унијаћења) и идеологија црногорског сепаратизма. Законском деструкцијом права на самоодређење Српске православне цркве у Црној Гори отвара се простор за легитимно деловање тзв. Црногорске православне цркве. Тиме се, у ствари, легализују сепаратизам и унијаћење.

Наиме, тзв. Црногорска православна црква наслоњена је на идеологију црногорског сепаратизма. Овде треба подсетити да црногорски сепаратисти 27. децембра 1990. оснивају Одбор за обнављање аутокефалне Црногорске православне цркве, а Александар Раковић наводи да је то оснивање било „одговор на устоличење митрополита црногорско - приморског Амфилохија Радовића у Цетињском манастиру 30. децембра 1990“.¹⁸² Поред осталог, Раковић наглашава и да се међу учесницима у раду Одбора често чуло да манастир Петра I не сме да се препусти Србима и њиховој цркви.¹⁸³

Један од чланова Одбора (Никач) предложио је да Одбор о својим активностима обавести папу.¹⁸⁴ Тим поводом, Раковић истиче и да у зборнику докумената о тзв. „Црногорској православној цркви“, који су објавили црногорски сепаратисти, стоји и позивање на Штедимлијину унијатску верзију, да је црногорска црква „само по имену била источно-православна“.¹⁸⁵

Потпуно очигледно, наглашени сепаратистички рукопис Црногорске православне цркве који излази из оквира православног хришћанства препознаје се на основу бројних показатеља. Тако, рецимо, у писму које је протојереј Василиј Тарасјев упутио митрополиту Америке и Канаде Теодосију, објашњава се и да иза тзв. Црногорске православне цркве стоје Либерални савез Црне Горе, бивши комунисти, па чак и Албанци муслиманске и римокатоличке вероисповести.¹⁸⁶

Поменути сепаратистички предзнак тзв. Црногорске православне цркве одише њеним антиканонским карактером. Та-

нације као изданка фашизма“, „Хрватски оквир за црногорски идентитет“ и „Црна Гора као анти-Србија“ (Раковић 2019, 39-74, 223-253). Уп. Тодоровић 2021, 164.

182 Раковић 2015, 73.

183 Раковић 2015, 73.

184 В. у Раковић 2015, 73.

185 Раковић 2015, 74-75.

186 Раковић 2015, 76.

ко, рецимо, Радован Радоњић износи гледиште да је позиција тзв. Црногорске православне цркве у ствари позиција „надконфесионалног, наднационалног и надпартијског и зато немјерљиво важног, ослонца покрета за независну и међународно признату Црну Гору“.¹⁸⁷ Црногорска православна црква, посматрано из наведеног угла, јесте још једна снажна манифестација њене самосвојности, тј. суштинске идентификованости са стварним потребама и интересима властитог народа и државе.¹⁸⁸ Према становишту Радована Радоњића „проблеми са којима се суочава обновљена ЦПЦ, суштински гледано, нијесу ни доктринарне, ни канонске, већ еминентно демократске, а тиме и р а г е х с е П е н с е политичке нарави“.¹⁸⁹

Оваквим тезама, међутим, разара се есенцијална одредница једне православне цркве, а то је њено канонско утемељење. Као аутентична промовише се псеудо-црква. На место канонске аутокефалности која је оличена у епископу и остварена у евхаристији утемељује се нецрквена политичко-националистичка псеудо-аутокефалност која је неканонска и антицрквена па самим тим и антихришћанска.¹⁹⁰

Прозелитизам у служби даљег разаравања и геноцида. После Другог светског рата у Европи се успоставља амерички идејно-културни утицај. У вези с тим, неки истраживачи истичу да се овај утицај испољава и кроз тежњу да се Европи „наметне амерички модел верско-етничког плурализма, који признаје апсолутно једнака права за све верске заједнице у овом или оном друштву“.¹⁹¹ У Европи, којој је такав модел стран, после Другог светског рата као темељени принцип световности промовише

187 Radonjić 2011, 33.

188 Radonjić 2011, 33. Мило Ђукановић је у интервјуу Телевизији Црне Горе (16. мај 2011) изјавио да ће се његова странка залагати за „обједињавање православне цркве у Црној Гори“ и да „Митрополија црногорско-приморска није услађена са државним интересима Црне Горе, јер је део Српске православне цркве (СПЦ), чија је централа у држави Србији која не гледа благонаклоно на црногорску независност“ (в. у Раковић 2015, 105).

189 Radonjić 2011, 31.

190 Уп. Шијаковић 2011а, 460. У вези са овим чињеницама треба указати и на нетачно тумачење Декрета краља Александра, према коме је он наводно укинуо Црногорску православну цркву. На основу таквог тумачења изводи се нетачан закључак о њеном легитимном обнављању, чиме се заокружује државност Црне Горе. В. опширније у Đurić 2020, 1.

191 Четверикова 2019, 89.

Темнић

се теза о слободи савести.¹⁹² Слобода савести тумачи се, притом, „као слобода морално-етичких схватања“.¹⁹³ Такође, теза о слободи савести институционализује се у међународним правним актима као међународни стандард. Према гледишту Олге Николајевне Четверикове, тај стандард формира се као „либерални стандард“ верских слобода, обавезних за потврђивање у националним законодавним актима оних земаља које се сматрају „приврженим демократским вредностима“.¹⁹⁴

Наведена ауторка сматра да, иако увођење верског плурализма не доводи до радикалне промене правног статуса традиционалних религија, оно утиче на верску свест, „која је почела прелазити у стадијум ерозије услед упорног потискивања из друштвене сфере традиционалних религиозних вредности као норме узајамних односа“.¹⁹⁵

Са наведеног становишта, данас у Европи преовладава тржишни однос према религији. Тржишна усмереност ума потрошачки се односи према науци, уметности и религији.¹⁹⁶ Правна регулатива у домену верске слободe у унутрашњем законодавству је непотпуна и своди се на прописивање услова за регистрацију цркава и верских заједница, са веома уопштеним оквирима (приказ основа верског учења, верских обреда, верских циљева и основних активности верске организације, подаци о сталним изворима прихода, итд.).¹⁹⁷ У већини европских законодавстава нормирање делатности верских организација углавном се ограничава на тзв. *limitation clause*, односно на норму која је обично дослован препис одредбе члана 9. став 1. Европске конвенције о људским правима.¹⁹⁸

Отворен је простор за нелојалну конкуренцију између верских заједница. Тако Драгутин Аврамовић истиче да се борба за вернике спроводи „на различите начине и у основи се своди на оно што се обично назива прозелитизам“.¹⁹⁹ Он посебно наглашава да – како год дефинисали прозелитизам (мада, по правилу, све дефиниције овог пој-

ма истичу настојање да једна верска заједница себи привуче, односно преузме, припаднике друге религије), управо на том терену се ломе копља и одвија кључна борба за верско тржиште.²⁰⁰

Након референдума о независности Црне Горе, одржаног 2006. године у условима отвореног политичко-правног насиља (и промоције антисрбизма), тадашњи премијер Мило Ђукановић изјавио је да је Црна Гора обновила независност, како би касније говорио и о „обнови црногорске државне независности“.²⁰¹ Међутим, државност Црне Горе из 2006. године је новонастала државност, а никако није обновљена државност.²⁰² Притом, ова новонастала држава настојала је да се утемељи на идентитету који није српски и светосавски, иако је управо тај идентитет прожимао владавину династије Петровић-Његош (1697-1918), уз фактичку самосталност Црне Горе у време када је својата Османско царство и међународно признату државност Књажевине / Краљевине Црне Горе (1878-1918).²⁰³

Новостворена држава од самог почетка потиरे аутентични српски и светосавски идентитет Црне Горе. Она је заговорник прозелитизма и његов извршилац.²⁰⁴ Прозелитизам спроводи тако што настоји да путем ревизије и фалсификовања правно-историјских и црквено-историјских чињеница о Српској православној цркви у Црној Гори изворни православни идентитет (српског) народа искорени из његовог историјског памћења и његове (верске) свести.²⁰⁵

Након победе Мила Ђукановића над Момиром Булатовићем, на председничким изборима 1997. године, црногорска власт отвара врата „дукљанистичким идејама“ о којима пишу хрватски идеолог Иво Пилар, његов наследник Савић Марковић Штедимлија, пореклом из Црне Горе, као и усташки идеолог фра Доминик Мандић.²⁰⁶ Убрзо се открива и основни циљ прозелитизма, а то је унијаћење и католичење Црне Горе, при чему се тзв. аутокефална Црногорска

192 Четверикова 2019, 89-90.

193 Четверикова 2019, 89.

194 Четверикова 2019, 90.

195 Четверикова 2019, 90.

196 Уп. Четверикова 2019, 91.

197 Уп. Аврамовић 2015, 30-31.

198 Аврамовић 2015, 31.

199 Аврамовић 2015, 31.

200 Аврамовић 2015, 31.

201 Раковић 2018, 196.

202 Раковић 2018, 196.

203 Уп. Раковић 2018, 196-197.

204 Када је реч о прозелитизму, в. обавезно и Милошевић 2011.

205 Према писању британске штампе током јула 1999. године, црногорска власт ангажовала је америчку лобистичку фирму ради пружања помоћи у обликовању идентитета (Раковић 2018, 198).

206 Раковић 2018, 197.

православна црква појављује као оруђе у рукама тог пројекта Ватикана, односно западне цивилизације, у склопу настављања спровођења етничког инжењеринга, тј. расрбљавања и следственог геноцида.²⁰⁷ Законска решења из 2020. године која се односе на Српску православну цркву у Црној Гори створила су правне претпоставке за остварење тог пројекта. Доскорашњи носилац овог прозелитизма била је држава, а наведени државни прозелитизам је имао за циљ да уништи изворни православни верски идентитет сопственог народа.²⁰⁸ У сваком случају, актуелни процеси чињени у сврху покушаја насилне промене верског и етничког идентитета у Црној Гори опомињу не само Европу, већ и читав свет.²⁰⁹

Литије као одговор на прогон и покушаје насилне промене идентитета народа Црне Горе. И поред свих притисака, подразумева се да још један директни удар на српски народ (пре свега на нивоу верског и етничког инжењеринга) није могао проћи без реакције. Тако су, на врло јасан начин, масовне литије које су се одржавале у Црној Гори²¹⁰ показале да је у колективној свести грађана Црне Горе православне вероисповести дубоко укоренjen модел *завета* и да је он неизоставно повезан са њиховим поимањем верске слободе.²¹¹ Другим речима, литије су на делу откриле животност и реалност заветног карактера Српске православне цркве у Црној Гори, у непосредној вези с њеним неotuђивим правом да у јавном животу чува и остварује догматско канонско јединство Цркве Христове.

Са унутрашњег аспекта, по неким виђењима, литије у Црној Гори биле су одсјај феномена „тихе молитвене борбе за правду, достојанство и слободу са једне, а вид про-

теста против конкретне политичке одлуке са друге стране“.²¹² Са становишта баштиника православне духовности, могло би се говорити и о постојању унутрашњег доживљаја да је – кроз сваку икону и свећу коју су носили учесници, исто као и кроз Часни Крст који је проносила свештеничка и народна рука испред свештене литије – просијавала свест о заветном карактеру и светости правне традиције Црне Горе.²¹³

Масовност и својство ових свештених ходова показали су да законски оквир уређивања и остваривања права на верску слободу мора уважавати жива начела која се најчешће описују појмовима *традиција* и *светост*. У сваком случају, може се рећи да је у законским решењима из јануара 2020. године народ јасно препознао намеру тадашње власти, а то је „угрожавање имена, достојанства, предања и имовине Цркве“.²¹⁴

Такође је запажено и да је овим свештеним ходовима народ истовремено проносио традицију законодавног, дипломатског, просветитељског, судијског и помиритељског делања архијереја и владара Светог Петра Цетињског, који је био „сабирна савјест свога народа“.²¹⁵ Наиме, током литијских опхода и пратећих окупљања је говорено и о богатој правној традицији Црне Горе, заснованој на поштовању етничког и верског идентитета овог становништва.

[Стега црногорска и брдска из 1796. године први је писани закон на подручју (Старе) Црне Горе и Брда. Стега се ослања на моралне санкције, на савест и част.²¹⁶ На дан 16. фебруара 2020. године, на једном од свештених ходова, архиепископ цетињски и митрополит црногорско-приморски г. Амфилохије, говорећи о Стеги црногорској и брдској, народу Црне Горе беседи²¹⁷: „Овај народ који се сабира око својих Светиња и који не да светиње, који чува свој образ, своју душу, чувајући своје светиње, чува, дакле, свој образ и своју душу и постаје истински Божији народ, онај народ који се темељи на оној Стеги Светог Петра Цетињског, оном првом Законику из 1796. године, прије битке на Крусима и на Мартинићима. Он је донио тај ма-

207 Уп. овде и Ђуретић 2008.

208 Уп. рецимо Живановић 2020.

209 У ствари, ове процесе у суштинском смислу можемо сагледати и као процесе *дехристијанизације*. Поводом тога, а када је реч о још једној „опомени Европи“, треба подсетити да су – иако се питање верских слобода у Европи више не посматра у *светлу завета* – сви европски народи у „историју ступили крштењем: то важи и за народе који су се касније исламизовали или пак из европске историје и од хришћанства одступили револуцијом“ (Видовић 1991, 171).

210 Када је реч о овим литијама, в. низ илустративних текстова и фотографија у Јововић 2020.

211 Уп. рецимо и Видовић 1991, 171. Ово се тиче и општег српског контекста; примера ради, Стефан Немања и Немањићи су по српским манастирима живописани у „лози Јесејевој“, јер „своје начело постојања налазе у историји Израиља“, представљајући „Нови Израиљ“ (Видовић 1991, 171).

212 Јокић, Кнежевић 2021, 7.

213 В. рецимо неке посебно упечатљиве примере, изнесене у Јововић 2020, 94-95, 90-91, 96, 98, 99 итд.

214 Јокић, Кнежевић 2021, 5.

215 Шијаковић 2011а, 317.

216 В. Стојановић 2020, 71.

217 Беседа архиепископа цетињског митрополита црногорско-приморског г. Амфилохија започиње речима: „Помаже Бог, васкрсли народе Црне Горе“ (в. у Јокић, Кнежевић 2021, 56).

Темнић

ли закон по садржају и по словима, али велики да би стегао, да би збратимио разбраћена племена и разбраћене, посваћане ондашње племенске капетане, да би присајединио и том стегом својом успио је, из ње се родила и она побједа на Мартинићима и побједа на Крусима²¹⁸.

Митрополит Амфилохије на том молитвеном ходу васкрсом народу Црне Горе беседи и о Законику Петра I: „Дакле, Стега, а после тога Закон Светог Петра, такође, из 1800. године, Закон који је написан у име Оца и Сина и Духа Светог, Закон који има 33 члана. Онолико чланова колико је Господ Христос живио овдје на земљи, што значи све је било у духу Оченаша и исповједања вјере у Духу Свете Тројице, Бога љубави, оно на чему је градио Свети Петар Цетињски биће своје Црне Горе“²¹⁹. Митрополит Амфилохије народу Црне Горе наставља да беседи о континуитету законодавног делања помињући Законик књаза Данила из 1855. године, који је имао за циљ изградњу модерног државноправног поретка, као и Богишићев Општи имовински законик за Црну Гору који је представљен на празник Благовести 1888. године, да би затим упозорио: „И намјесто да се врагимо тим законима, законима Светог Петра Цетињског, Законику књаза Данила, Богишићевом Законику који је правио нормалну разлику између имовине црквене и између имовине државне, односно, државне и између имовине краљевске породице; тако је он то правио“²²⁰.

Поред осталог, такође је истицано и да се у литијама оваплотила народна свест о мисионарско-препородитељској улози Светог Саве.²²¹ У сличном смислу је на молитвеним ходовима говорено и о Његошу, Светом Петру Цетињском, Светом Василију Острошком.²²² Дела свих ових и других узора помињана су пре свега у вези с њиховом борбом „за слободу вјере“, али и „за правду, за истину“, као што је, поводом Његоша, 8. марта 2020. године на молитвеном ходу истакао тадашњи епископ будимљанско-никшићки Јоаникије.

Свеу свему, литије су, поред осталог, показале и да је у колективној свести грађана Црне Горе православне вероисповести – када је реч о поимању верске слободе – дубоко укоренења идеја о светости правне традиције Црне Горе, односно њене борбе за слободу, истину и изнад свега правду.

218 Јокић, Кнежевић 2021, 56.

219 Јокић, Кнежевић 2021, 58.

220 Јокић, Кнежевић 2021, 58.

221 В. Јокић, Кнежевић 2021, 35.

222 В. Јокић, Кнежевић 2021, 78.

Неопходност темељног уговора о уређењу међусобних односа између Републике Црне Горе и Српске православне цркве у Црној Гори. Одредбе Закона о слободи вјероисповести или увјерења и правном положају вјерских заједница којима се врши промена статуса имовине цркве и одредбе тог Закона које се односе на регистрацију верских заједница више (тј. у тренутку завршавања нашег рада) нису на снази. Имовина која је уписана на Митрополију црногорско-приморску и епархије Српске православне цркве у Црној Гори остаје у њиховом поседу.²²³ Међутим, исто тако и даље остаје неопходност да Српска православна црква у Црној Гори са Владом Републике Црне Горе закључи темељни уговор о уређењу међусобних односа, како би се у будућности зауставио постојани и вишедимензионални прогон цркве и њеног народа. Овакав *темељни уговор о уређењу међусобних односа између Владе Републике Црне Горе и Српске православне цркве у Црној Гори* био би гарант правне сигурности и права на самоодређење Српске православне цркве у Црној Гори.

Другим речима, наведени уговор, који треба да се закључи са владом Црне Горе, једина је брана унијаћењу и наставку етничког инжењеринга. Такође, он треба да буде и огледало правичности у домену остваривања равноправности верских уверења. Подробије казано, верска уверења утемељена на канонском вероисповедању у Српској православној цркви равноправна су у односу на верска уверења чија је легитимност утемељена у уговорима које су друге верске заједнице у Црној Гори склопиле са владом Црне Горе. Уговор штити начело паритета. То је изузетно важно с обзиром на чињеницу да је тзв. Црногорска православна црква псеудоцрква без канонског утемељења, са карактеристикама секте. Према томе, плурализам верских уверења и верску толеранцију у Црној Гори треба да заштити уговор који отвара правни простор за пуно испољавање права на самоодређење Српске православне цркве у Црној Гори, у складу с њеним многовековним историјским значајем (у непосредној вези с њеним заветним, светосавским карактером) и великом подршком народа.

Освеитани геноцид и забрањени народ (Уместо завршног осврта или – финалне рекапитулације). Иако се основна намера овог текста темељила на настојању да се ус-

223 В. Закон о изменама и допунама Закона о слободи вјероисповести или увјерења и правном положају вјерских заједница, *Službeni list Crne Gore*, 8/2021 од 26. 1. 2021. године (Закон 2021).

редсредимо на *правне аспекте* – уз напомену да они, најчешће, ни приближно не откривају сву бруталност ширег контекста што одговара савременом тренутку српске стварности у Црној Гори и изван ње – у завршном делу је немогуће избећи суочавање са ширим оквиром, који овакве и њима сличне појаве уопште чини могућим. Наравно, реч је о феноменима *антисрбизма* и прећутаног *континуираног геноцида над Србима*. С друге стране, поменуто питање постојања и проучавања антисрбизма, као и пратећег постојаног геноцида спровођеног над Србима, најчешће још увек представља једну врсту *зобрањене теме*.

Због чега је то тако? Један од одговора би могао да гласи – поред осталог управо зато што постоји и *зобрањени народ*, односно да би се геноцид и с њим повезани етнички инжењеринг (уз правно, симболичко и свако друго насиље) могли несметано наставити и довести до својих крајњих последица, после којих неће бити могућ никакав препород и заустављање процеса уништења. Тада би се коначно могло отворено говорити „о јадним, пострадалим Србима“, „немоћним жртвама којима нико није помогао“, „европским Индијанцима“, али ће за саме Србе и њихову културу, подразумева се, то бити прекасно и у основи бескорисно.

* * *

На јединствен начин општеприсутни и континуирани (физички, културни, економски, статистички²²⁴ итд.) геноцид који се – у склопу извесне врсте трајног „геноцидног стања“ – спроводи над Србима, штавише, поседује јасно назначену тежњу да буде *освећан*, у формалном смислу проглашен чак и једном врстом *светог чина*. [Не говоре ли о томе довољно речито упорне иницијативе да се Алојзије Степинац, католички верски поглавар из времена Независне државе Хрватске који је, у најмању руку, свесрдно одобравао тешко замисливе злочине над Србима, прогласи за *свеца*? Овим иницијативама се, дакле, и у буквалном смислу уништавање Срба, по узору на оно у Јасеновцу, проглашава за сакрални чин, богоугодно и високоморално дело. Слично је и са најновијим ратовима који су вођени против српског народа.]

Тиме, дакле, сатанизација, протеривање, убијање, расрбљавање, проверавање Срба – укључујући ту и огроман број настрадале српске деце (убијаних и мучених на најзверскије начине) – добија предзнак *светог*. Слично томе и савремени раг западне (НАТО / евроатлантске) Империје против Срба – који

је интензивно трајао од 1991. до 1999. године²²⁵ – у медијима такође бива проглашаван за једну врсту сакралног дела, а злочини који су чињени су „освећавани“ и проглашавани за херојске акције, уз пропратну демонизацију Срба (као реалних жртава).²²⁶ На исти начин се и најновија етничка чишћења, почев од оних у Српској Крајини, на Косову и Метохији, Сарајеву и другим деловима српског етничког простора упорно прећуткују (као да се нису ни догодила, представљајући злочине који изискују казну, одштете и враћање на раније стање) или, пак, проглашавају за пожељна, херојска и сакрална дела. Притом је терор који се и сада, у разним земљама, практично свакодневно спроводи над овом народом (само због њихове етничке и верске припадности) и даље у вредносном смислу недодирљив. Наиме, он је још увек оправдан на разне начине, чак и уз додатно интензивирање сатанизације,²²⁷ процеса етничких чишћења, мрежног рата,²²⁸ симболичког и економског, али итекако и *правног насиља* над Србима. Све ово је праћено и сасвим очигледним покушајима затирања, распарчавања или расрбљавања српских државних творевина.²²⁹

Поводом свега тога, зар недвосмислене поруке на највишем нивоу које позивају на уништавање Срба²³⁰ не сведоче о свеопштој легитимизацији и сакрализацији геноцида који се још увек спроводи, јављајући се и као један од основних задатака, циљева или бар пратећих феномена „новог свет-

225 В. Ивковић 2017; Антонић 2018.

226 Уп. рецимо Вуковић 2009, Влајки 2001; Пироћанац 2008; Димитријевић 2010.

227 В. још једном Влајки 2001; Вуковић 2009. По Б. Шијаковићу, „Спомен Српске Жртве потребан нам је и због супротстављања стигматизацији српског народа као настојању да се поништи његов идентитет и да му се наметне кривица као средство овладавања“ (Шијаковић 2011б, 15-16).

228 В. Стојичевић 2018.

229 Када је реч о континуираном распарчавању српских земаља в. рецимо Степић 2001, 155-374. У сродном смислу, као врло илустративну, в. и студију Терзић 2012.

230 О томе како су се најмоћнији људи савременог света изражавали и односили према Србима в. рецимо у Јовановић 2018, 232-234. С тим у вези, „у наведеном спектру различитих изјава, јасно се открива доминантан расистички тон о Србима као оличењу планетарног зла које тражи хитну интервенцију и уклањање“ (Јовановић 2018, 233). Притом је, поврх тога, „коначна исправност за мишљење и поступке против Срба“ потврђена и „одлукама и пресудама Међународног суда“ (Јовановић 2018, 234), односно – као завршни чин успостављања антисрбизма, у смислу пожељног „стања ствари“, коришћено је (и још увек се итекако користи) *правно насиље*.

224 Уп. један аспект рецимо у Комазец 2008.

Темнић

ског (‘евроатлантског’) поретка.²³¹ Поврх тога, и многи кључни изрази српског идентитета, уз манифестације одговарајуће културе и традиције, суштински посматрано добијају етикету „непожељног“ или чак „забрањеног“, јер се у пракси реално онемогућава њихово слободно испољавање.²³² Ово се односи и на разне легитимне изразе српске борбе за опстанак и развој. Црна Гора је, и поред тзв. „литојске победе“ народа која је зауставила спровођење антисрпског закона, у тренутку завршавања овог рада још увек представљала један од примера што сведоче о свему овоме, почев од низа примера примене симболичког и правног насиља (чији је насилни и антисрпски карактер у случају доношења поменутог закона био до крајности изражен, али се и даље практикују разни видови антисрбизма, још увек итекако уочљиви у разним правним аспектима).

231 Тако, по Милораду Екмечићу, „падови и успони колективне србофобије на западу су злослутни знак да у свету долази нешто горе него што су били ови досадашњи грађански ратови на Балкану и стране војне интервенције“ (Екмечић 2002, 343). Притом, „дух пуштен из боце је постао нови мит који треба, као некада 1876, као 1932, да изврши колективну мобилизацију западног света и уједини његове збуњене масе“ (Екмечић 2002, 365). Другим речима, *антисрбизам* је евроатлантској цивилизацији (ојачаној исламском Турском и још неким „савезницима“) потребан у смислу означавања (архетипски схваћеног) архи-непријатеља, а у циљу постизања општег заједништва. У још непосреднијем смислу – када је реч о свеопштој сатанизацији Срба, у циљу спровођења геноцида над њима – треба подсетити да су свакодневни пропагандни новински извештаји (уп. и Вуковић 2009) систематски „припремали јавно мишљење на Западу да због наводно угрожених људских права Албанаца у јужној српској покрајини и зарад спречавања хуманитарне катастрофе подржи напад НАТО-а на Југославију“ (Јовановић 2018, 231). Такође, треба подсетити и да се „читавау деценију пре Првог светског рата у аустроугарској и немачкој штампи веома лоше писало о Србима, и да је сваки повод злоупотребљаван да се они негативно прикажу и сатанизују“ (Јовановић 2018, 228). Уосталом, „аустроугарска пропаганда је империјални рат против Србије правдала вишим цивилизацијским циљем кажњавања и уништавања оних који због своје заосталости нису вредни људског постојања“, тј. с обзиром на то да су „представљени као највећа опасност за западну цивилизацију, Србе је требало уништити да не би угрозили њен опстанак“ (Јовановић 2018, 228).

232 У пракси, сваки покушај развоја српског народа и српских држава се на суров начин неутралисао / неутралише, односно – „могућност да се Срби национално консолидују и државно ојачају, доживљена је као опасност која би угрозила националне интересе западних земаља“ и зато се та наводна опасност – „настојала благовремено уклонити свим расположивим политичким и војним средствима“ (Јовановић 2018, 230).

* * *

Иако у самој српској култури и традицији постоји изразит отпор у односу на представљање себе као жртве, којој су ускраћена чак и најосновнија права,²³³ треба још једном указати на закључак (до којег долазимо на основу великог броја показатеља) да је управо антисрбизам један од основних проблема данашњице. О томе сведочи низ примера из садашњости и ближе прошлости, почев од дешавања током читавог XX века и масовних страдања Срба на изворном српском етничком простору и шире.

Поред осталог, као што је већ наглашавано, антисрбизам се испољава и кроз различите облике правног насиља, усмереног спрам српског народа и његове цркве. Сходно томе, један од основних циљева нашег рада је представљало осветљавање – кроз више повезаних осврта и пратећих искорак – канонске, црквено-историјске и правно-историјске димензије права на самоодређење Српске православне цркве у Црној Гори. Као што је претходно показано, Закон о слободи вјероисповести или увјерења и правном положају вјерских заједница из јануара 2020. године узурпирао је право на самоодређење Српске православне цркве у Црној Гори, представљајући још један драстичан пример правног насиља усмереног против српског етноса и идентитета.

Притом, одредбе Закона којима се та обесправљеност институционализује више нису на снази, али се и даље наставља прогон српског народа (и одговарајуће самосвести), заједно са његовом културом и вером, како у Црној Гори тако и у другим државама. Поводом тога, једино решење представља доследно правно санкционисање антисрбизма у свим његовим појавним облицима, и у Црној Гори и широм „региона“ и света, јер су процеси распламсавања антисрбизма већ достигли изузетне размере, прерастајући у пожељни (па и захтевани) модел деловања, који се чак, и то у општим оквирима посматрано, још увек не запажа као проблем. Подразумева се, давање исцрпног одговора на питање о томе како је уопште до свега овога дошло захтева засебну, шире конципирану студију.

233 И поменута околност је, на жалост, погодовала чињеници да је антисрбизам данас развијен у овако, могло би се рећи, чудовишно великим размерама. У сваком случају, као што сматра Б. Шијаковић, неопходно је што пре исправити „тешку и дуготрајну историјску неправду и неодговорност према заборављеним српским жртвама“ (Шијаковић 2011б, 5-6).

* * *

На самом крају још једном треба нагласити да је, у склопу разматрања појавних облика правног насиља и с њим повезаног антисрбизма, посебно парадигматичан управо пример прогона Српске православне цркве у Црној Гори, која је током многовековне српске историје представљала кључно упориште српског идентитета, културног заветног обрасца и континуитета српске државности.²³⁴ С тим у вези, један од неопходних путева ка очувању права Цркве на самоодређење јесте склапање темељног уговора о уређењу међусобних односа између Републике Црне Горе и Српске православне цркве у Црној Гори.

Поред опште борбе против антисрбизма, у смислу правног (и сваког другог) задатка првог реда, такође и њена непосредна правна конкретизација, почев од склапања *темељног уговора*, представља апсолутни приоритет. Све ово треба посматрати у склопу шире борбе за људска и верска права данас, како у Црној Гори тако и на општем нивоу – јер тренутно тешко да постоји, бар међу већим народима, угроженији етнос од српског.²³⁵

У дотичном смислу, дакле, најочигледнија битка за основна људска и верска права и слободе јесте истовремено битка за очување изворног православног идентитета Црне Горе и његових светосавских изворишта. Такође, то је и борба за остваривање цивилизацијских начела на којима се данас у Европи темељи верска слобода. Црна Гора је, и са једног и са другог становишта, у овом тренутку једно од главних попришта сучељавања од чијег исхода зависи судбина супротстављања антисрбизму, као несумњиво глобалном проблему, а исто тако и место одлучујуће борбе за хришћанска верска права и слободе у светским размерама.

234 Уп. рецимо Влаховић 1993. Управо Црна Гора је посебно погодна за разматрање појавних облика савременог антисрбизма и одговарајућег правног насиља, јер је у овом случају српски народ директно нападнут на својој вајкадашњој, матичној територији, на којој је вековима уназад представљао велику већину становништва.

235 Њему се, штавише, у новонасталим околностима често злурадо придаје предзнак „малог народа“. Уп. овде и Комазец 2008. Када је реч о процесима / пројектима етничког инжењеринга, најпре одговорним за сужавање изворног српског етничко-етногенетског простора, в. илустративне примере рецимо у Степић 2001, 236-245; Трифуноски 1995.

Литература и извори

Аврамовић 2007: Сима Аврамовић, *Прилози настанку државно-црквеног права у Србији*, Правни факултет Универзитета у Београду, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Београд, 2007.

Аврамовић 2015: Драгутин Аврамовић, *Верско тржиште без правног оквира*, у: Религија – политика – право, Институт за упоредно право, Православна Митрополија Црногорско-приморска, Светигора, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд – Будва, 2015.

Антонић 2008: Слободан Антонић, *Културни рат у Србији*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.

Антонић 2018: Слободан Антонић, *Долази време да се Срби угледају на хероје свог Отаџбинског рата а не на Жене у црном*, 14. април 2018; <https://sveosrpskoj.com/komentari/antonic-dolazi-vreme-da-se-srbi-ugledaju-na-heroje-svog-otadzbinskog-rata-a-ne-na-zene-u-cрном/>

Богошић 2004: Valtazar Bogišić, *Opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnu Goru*, CID, Podgorica, 2004.

Bobero, Milo 2011: Žan Bobero, Mišlin Milo, *Laiciteti bez granica*, Karpos, Loznica, 2011.

Бојовић 2010: Драга Бојовић, *Српски језик у Црној Гори и на Косову и Метохији – Два аспекта дехуманизације језика*, у: Косово и Метохија у цивилизацијским токовима књ. 1, Језик и народна традиција, Универзитет у Приштини – Филозофски факултет, Косовска Митровица, 2010.

Видовић 1991: Жарко Видовић, *Завет, изворно начело европске историје*, у: Косовска битка 1389. и њене последице, САНУ – Балканолошки институт, посебна издања књ. 44, Београд, 1991.

Vlajki 2001: Emil Vlajki, *Demonizacija Srba*, Nikola Pašić, Beograd, 2001.

Влаховић 1993: Петар Влаховић, *Српски род Црногораца*, Етнички састав становништва Србије и Црне Горе и Срби у СФР Југославији, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд, 1993.

Вуковић 2009: Слободан Вуковић, *Етика западних медија – антисрпска пропаганда деведесетих година XX века*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2009.

Темнић

Гаћиновић 2017а: Радослав Ђ. Гаћиновић, *Насиље над Србима у XX веку*, књ. 1, Euro Book, Београд, 2017.

Гаћиновић 2017б: Радослав Ђ. Гаћиновић, *Насиље над Србима у XX веку*, књ. 2, Euro Book, Београд, 2017.

Демоња и Тодоровић 2019: Никола Демоња, Ивица Тодоровић, *Етнолошко-правни прилог разматрању и превазилажењу проблема беле куге код Срба*, Етно-културолошки зборник XXII, Сврљи, 2019.

Димитријевић 2010: Владимир Димитријевић, *Мала књига велике мржње / Речник србофобије*, ИК Лио, Горњи Милановац, 2010. (<https://www.vladimirdimitrijevic.com/images/e-knjiga/mala-knjiga-velike-mrznje-recnik-srbofobije-vladimir-dimitrijevic.pdf>)

Димитријевић 2020: Владимир Димитријевић, *Монтенегрини у рату против Светосавља*, Цеопом, Истина; <https://www.ceopom-istina.rs/politika-i-drustvo/montenegrini-u-ratu-protiv-svetosavlja/>

Дурковић Јакшић 2020: Љубомир Дурковић Јакшић, *Чије су светиње у Црној Гори? Митрополија црногорска никада није била аутокефална*, Catena mundi, Београд, 2020.

Ђукић 2019: Далибор Ђукић, *Православна црква као ималац права својине у књажевини и краљевини Црној Гори*, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Годишњи зборник радова, децембар 2019, Косовска Митровица, 2019.

Ђукић 2020: Далибор Ђукић, *Богу Божије, а цару цареву – црквена имовина у Црној Гори од XIX века до данас*, излагање у Клубу пријатеља Римског права и антике Forum Romanum, 6. марта 2020; <https://svetigora.com/katedra-dr-dalibor-djukic-bogu-bozije-a-caru-carevo-crkvena-imovina-u-crnoj-gori-od-xix-veka-do-danas/?scr=lat>.

Ђуретић 2008: Веселин Ђуретић, *Ватикански „социјални инжењеринг“ на српском етничком подручју*, у: *Затирање Срба у Хрватској*, Никола Пашић, Београд, 2008.

Ђурић 2011: Vladimir Đurić, *Ustavno-pravni modeli odnosa između države i crkava i verskih zajednica u Evropi*, Godišnjak Fakulteta pravnih nauka, Godina 1, Br. 1, Vanja Luka, jul 2011.

Ђурић 2015: Владимир Ђурић, *Појам религије у праву*, у: *Религија – политика – право*, Институт за упоредно право, Православна Митрополија Црногорско-приморска, Светигора, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд – Будва,

2015.

Ђурић 2020: Radomir Đurić, *Analiza crnogorskog Zakona o slobodi veroispovesti*, у: *Pokret slobodnih građana Zajedno pod zastavom slobode*, 2020; pokretslobodnih.rs/novosti/saopštenja/analiza-crnogorskog-zakona-o-slobodi-veroispovesti.

Ђурковић 2013: Миша Ђурковић, *Тамни коридори моћи*, Центар за изучавање Традиције – Укронија, Београд, 2013.

Екмечић 2002: Милорад Екмечић, *Србофобија и антисемитизам*, у: М. Е., *Дијалог прошлости и садашњости*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002.

Живановић 2008: Србољуб Живановић, *Јасеновац*, Српска књига, Београд, Међународна словенска академија наука, образовања и уметности – Одељење за Велику Британију и Ирску, Лондон, 2008.

Живановић 2020: Филип Живановић, *Од „двоструког идентитета“ до „Црвене Хрватске“*, Печат 621, 26. јун 2020.

Закон 1929: *Zakon o Srpskoj Pravoslavnoj Crkvi*, Codex Projuris; [https://projuris.org/RETROLEX/Zakon%20o%20Srpskoj%20pravoslavnoj%20crkvi%20\(1929\).pdf](https://projuris.org/RETROLEX/Zakon%20o%20Srpskoj%20pravoslavnoj%20crkvi%20(1929).pdf)

Закон 2006: *Закон о црквама и верским заједницама Републике Србије*, Службени гласник РС бр. 36 од 28. априла 2006. године.

Закон 2019: *Zakon o slobodi vjeroispovesti ili uvjerenja i pravnom položaju vjerskih zajednica*, Službeni list Crne Gore br. 074/19 од 31. decembra 2019. godine; <https://mondo.rs/Binary/53/Zakon-o-slobodi-vjeroispovijesti-ili-uvjerenja-i-pravnom-polozaju-vjerskih-zajednica.pdf>

Закон 2021: *Zakon o izmenama i dopunama Zakona o slobodi vjeroispovesti ili uvjerenja i pravnom položaju vjerskih zajednica*, „Službeni list Crne Gore“, broj 8/2021 од 26.1. 2021; <http://www.sluzbenilist.me/pregled-dokumenta-2/?id=%7B40399CEA-5044-4E96-AE2B-F27E6776CAF8%7D>

Ивковић 2017: В. Ивковић, *Српски рат Атлантске империје*; <https://srbist.com/2017/08/08/srpski-rat-atlantska-imperija/>

Јовановић 2018: Бојан Јовановић, *Памћење и самозаборав*, Дерета, Београд, 2018.

Јововић 2019: Васиљ Јововић, *Култ Светог Саве у Црној Гори у периоду Петровића Његоша*, Црквене студије 16/2019, Ниш, 2019.

Јововић 2020: *Литије – Не дамо светиње!*, уредник Јелена Јововић, Новости, Београд, 2020.

Јокић, Кнежевић 2021: Слободан Бобан Јокић, Остоја Кнежевић, *Не дамо све-*

тиње! Литије Никшић 2020, Саборна црква у Никшићу, Чувари, Београд, 2021.

Ковачевић 2007: Милош Ковачевић, *Српски језик и његове варијанте*, Српско питање и србистика – реферати и саопштења, Зборник радова 1, Логос – Бачка Паланка, Књиготворница Логос – Ваљево, 2007.

Ковачевић 2008: Милош Ковачевић, *Идентитет српскога језика у огледалу лингвистике и политике*, Српско питање и србистика – излагања, закључци и прилози 3, Логос – Бачка Паланка, Књиготворница Логос – Ваљево, 2008.

Комазец 2008: Слободан Комазец, *Велика статистичка подвала и статистички геноцид*, у: *Затирање Срба у Хрватској*, Никола Пашић, Београд, 2008.

Kostich 1981: Lazo M. Kostich, *Holocaust in the „Independent State of Croatia“*, Liberty, Chicago, 1981.

Крестић 2009: Василије Крестић, *Досије о генези геноцида над Србима у НДХ*, Прометеј, Нови Сад, 2009.

Ломпар 2012: Мило Ломпар, *Дух самопорицања*, Orpheus, Нови Сад, 2012.

Магић Бошковић 2015: Марина Магић Бошковић, *Слобода вероисповести у међународним актима и пракси Европског суда за људска права*, у: *Религија – политика – право*, Институт за упоредно право, Православна Митрополија Црногорско-приморска, Светигора, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд – Будва, 2015.

Милошевић 2011: Зоран Милошевић, *Религија и национални идентитет – од прозелитизма до модерних социјалних технологија*, Српска политичка мисао 4 / 2011.

Митровић 1991: Јеремија Митровић, *Србофобија и њени извори*, Научна књига, Београд, 1991.

Павковић 2014: Никола Павковић, *Студије и огледи из правне етнологије*, Српски генеалогски центар, Београд, 2014.

Патријарх Варнава 1935: *Беседа Његове Светости Патријарха Српског Варнаве одржана на дан 29/16 маја 1934. у Сремским Карловцима приликом отварања првог заседања Патријаршијског савета*, Патријаршијски савет, Српска Манастирска штампа-рија, Сремски Карловци, 1935.

Перић 1999: Димшо Перић, *Црквено право*, Правни факултет Универзитета у Београду – Центар за публикације, Досије, Београд 1999.

Пипер 2004: Предраг Пипер, *Српски између малих и великих језика*, Београдска

књига, Београд, 2004.

Пироћанац 2008: Зоран Петровић Пироћанац, *Избрисати српски вирус – мала антологија расизма, шовинизма и говора мржње на крају другог и почетку трећег миленијума*, Центар за геополитичке студије Југоисток, Београд, 2008.

Radonjić 2011: Radovan Radonjić, *Crnogorska pravoslavna crkva kuda i kako dalje*, Matica, zima 2011; www.maticacrnogorska.me.

Радуловић 2006: Милан Радуловић, *Црква и држава у светлу Закона о црквама и верским заједницама*, поговор у: *Закон о црквама и верским заједницама*, Службени гласник, Београд, 2006.

Раковић 2015: Александар Раковић, *Срби и религијски интервенционизам 1991-2015*, Хришћански културни центар др Радован Биговић, Београд, 2015.

Раковић 2018: Александар Раковић, *Отцепљење Црне Горе (2006): Новостечена, а не обновљена државност*, Српска политичка мисао бр. 2/2018.

Раковић 2019: Александар Раковић, *Црногорски сепаратизам*, Catena mundi, Београд, 2019.

Remon 2017: Rene Remon, *Religija i društvo u Evropi – Sekularizacija u XIX i XX veku, 1789-2000*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2017.

Роберс 2012: Герхард Роберс, *Држава и црква у Европској унији*, у: *Држава и црква у Европској унији*, приредио Герхард Роберс, Институт за теолошка истраживања, Београд, 2012.

Слијепчевић 1991: Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве 2*, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1991.

Срби – народ који нестаје 2011: *Срби – народ који нестаје*, Опстанак, Београд, 2011.

Степић 2001: Миломир Степић, *У вртлогу балканизације*, Службени лист СРЈ, Институт за геополитичке студије, Београд, 2001.

Стојановић 2020: Марија Стојановић, *О правном поретку Петра I Петровића Његоша*, Весник правне историје 2/2020.

Стојичевић 2018: Слободан Стојичевић, *Мрежни рат против Срба*, Авала прес, Београд, 2018.

Страдање и геноцид 2008: *Страдање и геноцид*, у: *Срби*, Енциклопедија српског народа, уредник Радош Љушић, Завод за уџбенике, Београд, 2008.

Терзић 2012: Славенко Терзић, *Стара Србија (XIX-XX век) – Драма једне цивили-*

Темнић

зације, Православна реч, Историјски институт Београд, Нови Сад – Београд, 2012.

Тодоровић 2011: Ивица Тодоровић, *Прилог разматрању основних савремених проблема српског југа и српског истока – „унутрашњи аспекти“*, Лесковачки зборник II, Лесковац, 2011.

Тодоровић 2018: Ивица Тодоровић, *О највећем српском проблему: кључни идејни и духовни аспекти кризе*, у: Крушевац и околнина у Другом светском рату, Историјски архив Крушевац, Велики Шиљеговац – Крушевац, 2018.

Тодоровић 2021: Ивица Тодоровић, *Осврт на феномен антисрбизма и неке његове последице – важност, глобална раширеност и опасност, контролисање прошлости*, у: Јухорска чтенија – Звезде над Јухором, Ур. Дмитар Атанасов и други, Историјски архив Крушевац, Удружење за културу и уметност Логос Својново, Крушевац – Својново, 2021.

Трифуноски 1995: Јован Трифуноски, *Македонизирање Јужне Србије*, Београд, 1995.

Троицки 2011: Сергије Викторович Троицки, *Црквено право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011.

Устав 1957: *Устав Српске православне цркве*, друго издање Светог Архијерејског Синода, Београд, 1957; [https://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Srpske%20pravoslavne%20crkve%20\(1947\).pdf](https://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20Srpske%20pravoslavne%20crkve%20(1947).pdf)

Четверикова 2019: Олга Николајевна Четверикова, *Изопаченици, или Ко стоји иза Ватикана*, Романов, Романов књига, Бања Лука – Београд, 2019.

Шијаковић 2011а: Богољуб Шијаковић, *Огледање у контексту*, Службени гласник, Београд, 2011.

Шијаковић 2011б: Богољуб Шијаковић, *Брига за жртву – памћење имена и спомен српске жртве*, Београд, 2011.

Špehar 2010: Hrvoje Špehar, *Lisabonski ugovor i odnosi Evropske unije prema religijskim zajednicama*, Izazovi evropskih integracija 2010/8, Službeni glasnik, Београд, 2010.

Summary

Nikola Demonja, Serbian scientific center, Belgrade
Ivica Todorović, Institute of Ethnography SASA, Belgrade

RELIGIOUS RIGHTS, MONTENEGRO AND ANTI-SERBISM - A FEW ILLUSTRATIVE LEGAL-ETHNOLOGICAL POINTS

The text, on the example of several related and illustrative legal and ethnological reviews, draws attention to the problems of religious rights, legal violence and anti-Serbism in Montenegro. The phenomenon of anti-Serbism, which deserves much more attention from the scientific and general public, is manifested, among other things, through various types of legal violence, directed against the Serbian people, their identity and the church. In this regard, the latest attack on the Serbian Orthodox Church, the religious and ethnic identity of the people of Montenegro - which took place just before this text was written - is based on the adoption of openly anti-church and anti-Serbian laws, thus certainly being another emphatic example of legal violence.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

904(497.11)(082)

39(497.11)(082)

930.85(497.11)(082)

94(497.11 Темнић)(082)

ТЕМНИЋ : тематски зборник / [уредници Димитар Атанасов... [и др.]]. - Крушевац : Историјски архив "Крушевац" ; Својново : Удружење за културу и уметност Логос, 2021 (Врњачка Бања : Satcip). - 400 стр. : илустр. ; 30 см. - (Едиција Јухорски запис / [Историјски архив "Крушевац"])

На спор. насл. стр.: Темнис. - Радови на више језика. - Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз поједине радове. - Summaries.

ISBN 978-86-81796-11-5 (ИАК)

- а) Археолошка налазишта -- Србија -- Зборници
- б) Етнологија -- Србија -- Зборници
- в) Србија -- Културна историја -- Зборници
- г) Темнић -- Историја -- Зборници

COBISS.SR-ID 55495433